USAID
अमेरिकी जनताबाट

NDI
NATIONAL DEMOCRATIC INSTITUTE FOR INTERNATIONAL AFFAIRS

नीति समीक्षा
POLICY REVIEW

छैठौं संस्करण, जेठ २०७८

LGBTQI+ Rights
लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक अधिकार

राजनीतिक पार्टीको उपेक्षामा यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय

नेपालमा LGBTQI± समुदायको संवैधानिक तथा कानूनी अधिकार

'क्विर राजनीति' र नेपालमा यसको महत्व

यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक: पहिचान र अधिकारको लागि स्थानिय संघर्ष

यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकको नागरिकता सम्बन्धी अधिकार

LGBTQI+ Rights

लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक अधिकार

Disclaimer

NDI is a non-profit, nonpartisan, nongovernmental organization that has supported democratic institutions and practices in every region of the world for more than two decades. Since its founding in 1983, NDI and its local partners have worked to establish and strengthen political and civic organizations, safeguard elections and promote citizen participation, openness and accountability in government.

Copyright– National Democratic Institute for International Affairs 2022.

All rights reserved. Portions of this work may be reproduced and or translated for non-commercial purposes provided NDI is acknowledged as the source of the material and is sent copies of any translation.

This publication is made possible by the support of the American people through the United States Agency for International Development (USAID) under Award No. AID-367-LA-17-00001. The opinions expressed herein are those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of USAID or the United States Government.

Address:
National Democratic Institute for International Affairs (NDI) Nepal
Continental Center, 4th Floor, Uttar Dhoka Sadak, Gairidhara-2,
Kathmandu, Nepal
G.P.O. 8975, E.P.C. 4129
Tel: (+977) (1) 4442079, Fax: (+977) (1) 4442079
email: pgurung@ndi.org

द्रष्टव्य

नेशनल डेमोक्रेटिक ईन्स्टिच्यूट (एनडिआई) एक मुनाफा रहित गैर-सरकारी तथस्ट संस्था हो जसले विश्वभर रहेका लोकतान्त्रिक संस्था र अभ्यासहरूलाई बिगत दुई दशकभन्दा लामो समयदेखि सहयोग गर्दै आएको छ । सन् १९९३ मा एनडीआईको स्थापना भएदेखि नै एनडिआई र यसका स्थानीय साझेदारहरूले राजनीतिक र नागरिक संस्थाहरूको स्थापना र सबलीकरण गर्ने, चुनावी प्रक्रियाको संरक्षण गर्ने र सरकारमा नागरिक सहभागिता, खुल्लापन र जवाफदेहिता बढाउने काम गर्दै आइरहेको छ ।

प्रतिलिपि अधिकार- सबै अधिकारहरू नेशनल डेमोक्रेटिक ईन्स्टिच्यूट फर ईन्टरनेशनल अफेयर्स २०२२ मा सुरक्षित रहेका छन् ।

यस प्रकाशनका केही अंशहरू पुनः उत्पादन गर्न वा गैर–नाफामुलक उद्देश्यका लागि अनुवाद गर्न सकिनेछ । तर यसका लागि एनडिआईलाई यसको स्रोतका रूपमा उल्लेख गरी अनुवादको प्रतिलिपि उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

अमेरीकी जनताको उदार सहायताबाट अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अवार्ड नम्बर एआइडी–३६७–LA–१७–००००१ अन्तर्गत यस प्रकाशन सम्भव भएको हो । यहाँ व्यक्त गरिएका विचारहरू लेखकका निजी हुन् र तिनले युएसएआइडी र अमेरिकी सरकारको विचार प्रतिविम्बित गर्छन् भन्ने जरूरी छैन ।

ठेगाना
नेशनल डेमोक्रेटिक ईन्स्टिच्यूट फर ईन्टरनेशनल अफेयर्स (एनडिआई) नेपाल
कन्टिनेन्टल सेन्टर, चौथो तल्ला, उत्तरढोका सडक, गैरीधारा–२,
काठमाण्डौ, नेपाल
जि.पि.ओ. ८९७५, इ.पि.सि. ४१२९
सम्पर्क नम्बरः (+९७७) (१) ४४४२०७९, फ्याक्सः (+९७७) (१) ४४४२०७९
इमेलः pgurung@ndi.org

Foreword

Namaste.

I am delighted to share with you the sixth edition of the Policy Review on LGBTQI+ rights – the latest publication from the National Democratic Institute (NDI) Nepal.

The Policy Review is an initiative of the five-year USAID funded 'Niti Sambad' ('Policy Dialogue') project. Niti Sambad contributes to USAID/Nepal's goal of helping to advance a more democratic and resilient Nepal by helping to support democratic institutions and strengthening political, social and economic inclusion. Through the Policy Review, NDI Nepal aims to make policy analysis more publicly accessible, thereby increasing the democratic linkages between the citizen and political parties. The overarching aim is to examine how key policies affecting citizens can best be addressed by elected political represenatives at all levels.

While sexual and gender diversity are normal characteristics of every society, culture and country, sadly violence, discrimination, and stigma continue to impact negatively on the lives of the LGBTQI+ community, contributing to their increased poverty and deprivation. They may also experience rejection from families, local communities, and other social networks. They face high barriers to legally change their name and/or gender marker and can be victims of targeted sexual violence. They often lack protections in anti-discrimination legislation; and are not afforded the legal recognition of their relationships and families. In addition, and as highlighted by many of the writers in this edition, members of the LGBTQI+ community are still not well represented within either political parties or government.

All of these factors continue to limit the fundamental and human rights of the LGBTQI+ community and access to key services such as education, employment, and health care. The pervasive discrimination and exclusion they recive prevents members of this community from being meaningfully included in wider Nepali society.

प्रस्तावना

नमस्ते ।

नेशनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट (एनडीआई)को नयाँ प्रकाशनका रूपमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको अधिकारबारे नीति-समीक्षाको छैठौं संस्करण प्रकाशनमा ल्याउन पाउँदा मलाई अत्यन्तै खुशी लागेको छ ।

यो नीति-समीक्षा युएसएआईडीको आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित पाँचवर्षे नीति-संवाद परियाजनाको एउटा प्रकाशन हो । सबै लोकतान्त्रिक संस्थाहरूलाई सहयोग उपलब्ध गराउँदै राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक समावेशीकरणलाई थप सुदृढ बनाउँदै बलियो लोकतान्त्रिक नेपाल निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने युएसएआईडी नेपालको उद्देश्य प्राप्तिका लागि यो नीति-संवाद परियोजनाले योगदान पुऱ्याउँछ । एनडीआई नेपालले नीति-समीक्षामार्फत नीतिसम्बन्धी विश्लेषणलाई सार्वजनिकरूपमा सबैको पहुँचमा पुऱ्याउने र नागरिक र राजनीतिक दलबीचको लोकतान्त्रिक सम्बन्धलाई थप बलियो बनाउने लक्ष्य लिएको छ । यस समीक्षाको प्रमुख उद्देश्य नागरिकलाई प्रभाव पार्ने मुलभूत विषयसँग सम्बन्धित नीतिहरु कसरी बनाइन्छन् र ती सवाललाई सरकारका सबै तहका नीति निर्माताले कसरी सम्बोधन गरिरहेका छन् भन्ने केलाउनु पनि हो ।

लैङ्गिक तथा यौनिक विविधता हरेक समाज, संस्कृति र देशको सामान्य विशेषता हुन् । तर, दुःखको कुरा, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायमाथि भइरहेका हिंसा, विभेद, घृणा आदिका कारण उनीहरूको दैनिक जीवनमा अत्यन्तै धेरै नकारात्मक प्रभाव परिरहेको छ भने यसले उनीहरूलाई थप गरिबी र अभावतिर धकेलिरहेको छ । कतिपय अवस्थामा यो समुदायका सदस्य परिवार, स्थानीय समुदाय र सामाजिक सञ्जालबाट समेत अस्वीकृत भइरहेका छन् । वैधानिकरूपमा आफ्नो नाम वा लिङ्ग परिवर्तन गर्न उनीहरूले निकै ठूलो समस्याको सामना गरिरहेका छन् । यसैगरी उनीहरु लक्षित यौन हिंसाको समेत शिकार भइरहेका छन् । मूलतः उनीहरूलाई भेदभावविरोधी कानुनले संरक्षण गर्न सकेको छैन भने उनीहरूको सम्बन्ध र परिवारलाई कानुनी मान्यता प्रदान गरिएको छैन । यसका साथै नीति समीक्षाको यो संस्करणका लेखकहरूले जोड दिएर उल्लेख गरेझैं लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायका सदस्यहरु अझैं पनि न त राजनीतिक पार्टी वा सरकार कतै पनि उल्लेख सहभागीता हुन सकेका छैनन् । यस्ता कारणले गर्दा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अधारभूत र मानवअधिकार सीमित हुन पुगेको छ । यसैगरी शिक्षा, रोजगारी र स्वास्थ्य सेवाजस्ता महत्वपूर्ण क्षेत्रमा पनि पहुँच पुग्न सकेको छैन । यो समुदाय सदस्यमाथि भइरहेका यस्ता भेदभाव र बहिस्करणका कारण उनीहरु नेपाली समाजमा अर्थपूर्णरूपमा सहभागी हुन सकिरहेका छैनन् ।

Yet, despite this, there are still, courageous, passionate, smart and resilient LGBTQI+ leaders and local NGOs who are working tirelessly to advance the rights of all people across the diverse spectrum of sexual orientations, gender identities and expressions, and sex characteristics. It is due to their tireless efforts that meaningful change is slowly taking place.

That is why NDI Nepal is wholly committed to advancing the human rights of this community. When working to advance the human rights of this community, NDI Nepal follows two principles: 'Do no harm' - meaning that NDI takes measures to ensure that our activities do not put members of this community at increased risk of harm or raise their profile in a way that could lead to a negative backlash; and 'Do nothing about them without them' - meaning that NDI consults with this community before and during any initiative aimed at supporting them. These maybe two key principles for all politicians and policy makers in any country to follow.

I not only hope you will enjoy reading this publication but I also trust it will provide political representatives and other relevant actors with new and innovative ideas to improve the situation for the LGBTQI+ community in the sphere of policy making and policy delivery.

With kinds regards,

Deborah Healy
Senior Country Director
NDI Nepal

यद्यपि, यस्तो परिस्थितिका बाबजुत, उनीहरु जुझारु, धैर्यवान, सशक्त र प्रतिरोधी छन् र यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदायका नेता र स्थानीय गैरसरकारी संस्था आदिमार्फत विविध प्रकृत्तिको यौनअभिमुखीकरण, लैङ्गिक पहिचान र अभिव्यक्ति र यौन विशेषता भएका व्यक्तिका अधिकार प्रबर्द्धनका लागि निरन्तर क्रियाशील छन् । यो समुदायले गरेको अथक प्रयत्नका कारण बिस्तारै केही मात्रामा अर्थपूर्ण परिवर्तन भइरहेका छन् ।

त्यसैले एनडीआई नेपाल यो समुदायको मानवअधिकार प्रबर्द्धनका लागि पूर्णरुपमा प्रतिबद्ध छ । यो समुदायको मानवअधिकार प्रबर्द्धनका लागि काम गर्ने सवालमा एनडीआइ दुई किसिमको सिद्धान्तलाई पालना गर्दछ : 'कसैलाई हानी नगर्ने (डू नो हार्म) अर्थात एनडीआले आफ्ना गतिविधि सञ्चालन गर्दा यो समुदायलाई थप जोखिम पुग्न सक्ने अथवा उनीहरुबारे नकारत्मक किसिमले प्रतिक्रिया आउन सक्ने अवस्थालाई वा सम्भावनालाई विशेष ध्यान दिन्छ । र 'समुदायको सहभागीताबिना यो समुदायबारे केही नगर्ने (डू नोथिङ अबाउट देम वीदआउट देम)' । यी दुई नीति देशका सबै राजनीतिज्ञ र नीति निर्माताले अपनाउँदा उपयुक्त हुनसक्छ ।

तपाईंले यो प्रकाशन अध्ययन गरेर खुशी मात्रै हुनुहुने छैन भन्ने मलाई विश्वास छ । अझ यस प्रकाशनले राजनीतिक प्रतिनिधि र अन्य सरोकारवालालाई नीति-निर्माण र कार्यान्वयनमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अवस्था सुधारका लागि नयाँ र नवीन विचार प्रदान गर्नेछ भन्ने विश्वास पनि गरेको छु ।

अन्त्यमा, यो प्रकाशन पढेर तपाईं आनन्दित हुनुहुनेछ भन्ने मलाई आशा छ । धन्यवाद ।

धन्यवाद

डेब्राह हीलि
वरिष्ठ आवाशीय निर्देशक
एनडीआई नेपाल

List of Contributors

Yubraj Gautam

Yubraj Gautam is a journalist with over 20 years of experience. He began his career in Ilam district (Province 1) before moving to Kathmandu, working for a number of different media outlets. He has written widely on issues relating to social affairs, politics, and tourism. In addition, for over a decade, he has also written about issues related to gender and different sexual minorities.

Sujan Panta

Sujan Panta has worked as a practicing lawyer for more than a decade. During this period, he has extensive experience in advocating for the rights of persons from the gender and sexual minority communities. He has also been active in defending the rights of women sex workers.

Gauri Nepali

Gauri Nepali is a feminist activist working on the rights of the LGBTQI+ community, women, and Dalit communities. She has worked on LGBTQI+ rights for a decade and has also engaged in issues related to human rights, gender, sexuality and social justice of other marginalized groups. Her articles mainly focus on class, caste system, and gender equality.

Kiran Thapa

Kiran Thapa is an activist engaging in the rights of gender and sexual marginalized communities, advocating for their rights in Bagmati Province. She is also the coordinator at 'Friends Hetauda', an organization working on gender and sexual minority rights.

Bhakti Shah (Milan)

Bhakti Shah (Milan) is an activist working on gender and sexual minority rights. Bhakti has worked as a journalist for eight years and then was associated with the Blue Diamond Society working in the sector. He is constantly campaigning for the rights of the LGBTQI+ community.

लेखकहरू

युवराज गौतम

युवराज गौतम पत्रकार हुनुहुन्छ । उहाँसँग पत्रकारिताको २० वर्ष लामो अनुभव छ । उहाँले प्रदेश १ को इलामबाट पत्रकारिता सुरु गर्नुभएको थियो । त्इसपति उहाँले काठमाडौंका विभिन्न मिडियामा आबद्ध भएर काम गरिरहनु भएको छ । उहाँले विशेषगरी सामाजिक, राजनीतिक र पर्यटनसँग सम्बन्धित विषयवस्तुमा निरन्तर लेखिरहनु भएको छ । यसका साथै बिगत एक दशकदेखि उहाँले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकका विषयवस्तुबारे पनि लेख्दै आउनुभएको छ ।

सुजन पन्त

सुजन पन्त करिब एक दशकदेखि वकिलका रुपमा कार्यरत हुनुहुन्छ । यो अवधिमा उहाँले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको अधिकारका पक्षमा निरन्तर वकालत गर्दै आउनु भएको छ । यसका साथै उहाँले यौन क्षेत्रमा कार्यरत महिलाको अधिकार रक्षाका लागि पनि काम गरिरहनु भएको छ ।

गौरी नेपाली

गौरी नेपाली यौनिक तथा लैङ्गिक समुदाय, महिला र दलित समुदायको अधिकारका क्षेत्रमा क्रियाशील महिलावादी अभियान्ता हुनुहुन्छ । उहाँ बिगत एक दशकदेखि यौनिक तथा लैङ्गिक समुदायको अधिकारका साथै मानवधिकार, लैङ्गिक, यौनिकता र अन्य सिमान्तीकृत समुदायको सामाजिक न्यायका क्षेत्रमा पनि संलग्न हुनुहुन्छ । उहाँले विशेषगरी वर्ग, जातव्यवस्था र लैङ्गिक समानताका सवालमा केन्द्रित लेखहरु पनि लेखिरहनु भएको छ ।

किरण थापा

किरण थापा बागमती प्रदेशमा रहेर लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अधिकारका पक्षमा वकालत गर्ने अधिकारकर्मी हुनुहुन्छ । उहाँ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदयको अधिकारका क्रियाशील संस्था 'फ्रेण्डस् हेटौंडा'को संयोजक पनि हुनुहुन्छ ।

भक्ति शाह (मिलन)

भक्ति शाह (मिलन) लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अधिकारका क्षेत्रमा क्रियाशील अधिकारकर्मी हुनुहुन्छ । बिगतमा करिब ८ वर्ष पत्रकारिता क्षेत्रमा संलग्न भक्ति अहिले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको सवालमा क्रियाशील संस्था नीलहीरा समाज (ब्लू डायमण्ड सोसाइटी)मा आबद्ध हुनुहुन्छ । उहाँ निरन्तररुपमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अधिकारको अभियानमा संलग्न भइरहनु भएको छ ।

Contents

12 | Sexual and Gender Minority Community Neglected by Political Parties
– Yaubraj Gautam

22 | Constitutional and Legal Rights of the LGBTQI+ Community in Nepal
– Sujan Panta

32 | 'Queer Politics' and its significance in Nepal
– Gauri Nepali

42 | Sexual and Gender Minority: Local struggle for Identity and Rights
– Kiran Thapa

50 | Right to Citizenship of the Sexual and Gender Minority
– Bhakti Shah (Milan)

विषयवस्तु

१३ | राजनीतिक पार्टीको उपेक्षामा यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय
– युवराज गौतम

२३ | नेपालमा LGBTQI±समुदायको संवैधानिक तथा कानूनी अधिकार
– सुजन पन्त

३३ | "क्विर राजनीति" र नेपालमा यसको महत्व
– गौरी नेपाली

४३ | यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक: पहिचान र अधिकारको लागि स्थानिय संघर्ष
– किरन थापा

५१ | यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकको नागरिकता सम्बन्धी अधिकार
– भक्ति शाह (मिलन)

Sexual and Gender Minority Community Neglected by Political Parties

■ Yaubraj Gautam

Background

Based on history, it has been established that persons with an identity other than 'male' and 'female' are born. Irrespective of the identity that a person is born with, the physical and psychological changes within a person, with age, determine their gender identity, a fact already accepted by the World Health Organization. While there is no clear data on the population of gender and sexual minorities in Nepal, according to one study[1] eight to 10 percent of the population come from this community[2]. Yet, persons identifying themselves as other than 'male' or 'female', based on their gender identity, continue to face discrimination. Hate speech and distortion of identity also remains rampant due to patriarchal mindsets and discriminatory practices. Persons from this community have been unable to enjoy their rights and live with dignity. However, after the new millennium, different NGOs began to conduct awareness campaigns against discriminatory practices towards this community. Yet, political parties remain largely silent in addressing issues affecting this community. Consequently, the issue of LGBTQI+ rights has yet to become 'political' with the state making no attempt to combat discrimination targeted against this community.

Legal achievements

The 1948 UN Declaration on Human Rights cites that every person has the right to practice their basic human rights. Similarly, Nepal's constitutional and legal provisions grants human rights to persons from the gender and sexual minority community. The Constitution states that it is committed to upholding social justice by ending class, ethnic, gender discrimination, etc. In principle, the provision accepted the universal norm of human rights, whereby persons with a different gender identity have the right to live with dignity. Article 12 provides

राजनीतिक पार्टीको उपेक्षामा यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय

■ युवराज गौतम

पृष्ठभूमि

इतिहासलाई आधार मानेर हेर्दा मानिस 'पुरुष' र 'महिला' भन्दा फरक पहिचान भएका व्यक्ति पनि जन्मिएका हुन्छन् भन्ने कुरा स्थापित भइसकेको छ । मानिस जुन पहिचान लिएर जन्मिएको भए पनि मानिसमा हुने शारीरिक र मानसिक परिवर्तनसँगै उनीहरूको लैङ्गिक पहिचान निर्धारण हुने गर्दछ भन्ने तथ्यलाई विश्व स्वास्थ्य संगठनले स्वीकार पहिले नै स्वीकार गरिसकेको छ । नेपालमा यस्तो फरक लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको जनसंख्या यति नै छ भन्ने स्पष्ट तथ्याङ्क उपलब्ध छैन, तथापि एउटा अध्ययनले यो समुदायको जनसंख्या ८ देखि १० प्रतिशतसम्म रहेको एउटा अध्ययनले देखाएको छ[1] । आफूलाई 'पुरुष' वा 'महिला'भन्दा लैङ्गिक पहिचानका आधारमा फरकरूपान पहिचान गराउने समुदायले अहिलेसम्म निरन्तर विभेदको सामना गरिरहनु परेको छ । पितृसत्तात्मक मनोविज्ञान र विभेदकारी अभ्यासका कारण यो समुदायबारे घृणायुक्त अभिव्यक्ति दिने र उनीहरूको पहिचानलाई नै बिकृत बनाउने काम जतातते छ । यसैगरी यो समुदायका व्यक्तिले आत्मसम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकारको उपभोग समेत गर्न समेत पाइरहेका छैनन् । यद्यपि, सताब्दीऔंपछि यो समुदायविरूद्ध भइरहेका विभेदविरूद्ध वभिन्न गैरसरकारी संघसंस्थाले सचेतनामुलक अभियान सञ्चालन गर्न थालेका छन् । तर, यो समुदायको समस्या समाधान गर्ने सवालमा यहाँका राजनीतिक दलहरु भने अझैं पनि मौन अवस्थामा नै छन् । राजनीतिक दल र राज्यले उनीहरूमाथिको विभेदविरूद्ध लड्न तयार नभए पनि लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अधिकारको सवाल अहिले राजनीतिक मुद्दाको रूपमा स्थापित भइसकेको छ ।

संवैधानिक उपलब्धी

मानव अधिकारसम्बन्धीविश्वव्यापी घोषणा-पत्र, सन् १९४८ ले लिङ्गका आधारमा कुनैपनि व्यक्तिलाई आधारभूत मानवअधिकारको अभ्यास गर्ने अधिकार र स्वतन्त्रता प्राप्त हुने उल्लेख छ । यसैगरी नेपालको संवैधानिक र कानुनी व्यवस्थाअनुसार पनि यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदायले सबै किसिमका मानवअधिकारको अभ्यास गर्न पाउँछन् । नेपालमा पनि अन्य बहिस्करणमा पारिएका समुदायले जस्तै लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायले पनि संवैधानिक र कानुनी अधिकारको मागसहित गरेको संघर्षकै परिणाम

for citizenship rights for each citizen, which includes gender identity. Article 18 also provides for the rights of equality whereby no citizen can be discriminated against based on their gender and/or sexual identity, while Article 42 provides for the right to social justice, ensuring rights to representation in all state sectors.

The Constitution also enables a citizen to obtain a passport, thereby, declaring their gender, which is not limited to identifying oneself as female or male, but also 'third' gender. The 1967 Passport Act (amended in 2010) states that no citizen should be discriminated against on the basis of gender. Based on this, the State can provide a passport mentioning 'x' under others in the column of sex. Such provisions have certainly enabled persons from this community to better assert their identities. In fact, it is important to observe that Nepal is still one of the few countries, which has included sexual and gender minority rights in its constitution.

The State needs to be more inclusive by instilling a greater sense of collective ownership in all institutions and to hold itself accountable to all communities. That is why demands for more inclusive development and governance has been expressed with calls for representation of every community in all the democratic institutions of state. Inclusion should be mandatory in a country as diverse as Nepal to increase access of every community to the functions of the State, equally distributing materials, resources and opportunities.

International bodies like the UN closely tie the issue of inclusion with human rights. In 2011, the UN Human Rights Council published a joint statement on 'violence and human rights violation on the basis of sexual and gender identity' and Nepal was the only member state in the region that publicly supported this call[3]. In this sense, Nepal is obliged to adopt and implement the principle of inclusion in full. However, based on the situation to date, while constitutional and political inclusion is accepted by the State, there has been no effective implementation of such provisions.

Sexual and gender minority community in main political parties

According to the Election Commission of Nepal, 111 parties were registered by April 20, 2022 for the local government elections. Some parties[4], besides the CPN-UML, NC, CPN-MC, CPN-US, JSP, DSP and RPP, have to some extent included issues affecting the gender and sexual minority community in their party's statutes and manifestos. For example, in 2020, while being formed, the JSP released its manifesto in which it mentioned that they were in favor of a

नेपालको संविधान र कानुनले यो मुद्दालाई केही हदसम्म स्वीकार गरेको छ ।

मानवअधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र सन् १९४८ ले सबै व्यक्तिलाई सबैले आधारभूत मानवअधिकारको उपभोग गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । यसैगरी नेपालको संविधान र कानुनी प्रावधानहरूले पनि लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायलाई अधिकार प्रदान गरेको छ । संविधानले वर्गीय, जातीय र लैङ्गिक भेदभावको अन्त्य गर्दै सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्ने प्रतिबद्धता गरेको छ । सैद्धान्तिकरूपमा विश्वव्यापी मानवअधिकारको मापदण्ड स्वीकार गरेको छ जसले फरक लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको आत्मसम्मानसहित जीवनको प्रत्याभूति गरेको छ । संविधानको धारा १२ ले सबैलाई नागरिकतको अधिकार प्रदान गरेको छ, यसले लैङ्गिक पहिचानलाई पनि समावेश गरेको छ । यसैगरी धारा १८ मा कुनै पनि नागरिकमाथि लिङ्ग वा यौनिक पहिचानका आधारमा कुनै पनि किसिमको विभेदबिना सबै नागरिकलाई नागरिकताको हक हुने व्यवस्था गरिएको छ भने धारा ४२ मा उल्लेखित सामाजिक न्यायसम्बन्धी व्यवस्थाले राज्यका सबै निकायमा सबैको समानुपातिक प्रतिनिधित्वको हकको सुनिश्चितता गरेको छ ।

यसैगरी संविधानले सबै नागरिकले घोषणा गरेको लैङ्गिक पहिचानका आधारमा महिला वा पुरूष मात्रै नभइ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकले 'तेस्रो' लिङ्गीको पहिचानमा नागरिकताा प्राप्त गर्ने हक पनि समावेश गरेको छ । नेपालको राहादानी ऐन, २०२४ (संशोधन सन् २०७६)ले कुनै पनि व्यक्तिलाई लिङ्गका आधारमा राहादानी लिन भेदभाव गर्न नुहने कुरा समावेश गरिएको छ । यो व्यवस्थाको आधारमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायलाई राज्यले लिङ्गको स्थानमा 'एक्स (ह)' उल्लेख गरेर राहदानी दिन सक्छ । निश्चित रूपमा यो प्रावधानले यो समुदायका व्यक्तिलाई आफ्नो पहिचानसँग अझ राम्ररी जोडिन सक्षम बनाएको छ । वास्तवमा, यसरी नेपाल लैङ्गिक तथा यौनिक समुदायको अधिकारलाई संविधानमा नै व्यवस्थित गर्ने थोरै देशमध्ये एक हो भन्ने कुरालाई महत्वका साथ हेर्न जरूरी छ ।

राज्यप्रति बृहत्तर सामूहिक स्वामित्वको भावना बृद्धि गर्दै सबै समुदायप्रति जवाफदेही हुन राज्यका सबै संरचनालाई समावेशी बनाउनुपर्छ । त्यसैकारण राज्यका सबै संस्था वा संरचनामा प्रत्येक समुदायको प्रतिनिधित्वसहितको समावेशी विकास र शासनको माग भएको हो । राज्यको सञ्चालन, स्रोत साधन र अवसरको समान वितरणमा प्रत्येक समुदायको पहुँच बृद्धिका लागि नेपालका विविध समुदायको राज्यमा अनिवार्य समावेशीता हुनुपर्छ ।

संयुक्त राष्ट्रसंघजस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाले मानवअधिकारको मुद्दालाई समावेशीतासँग गहिरोसँग समावेश गर्दै आएका छन् । सन् २०११ मा संयुक्त राष्ट्रसंघीय मानवअधिकार परिषद्ले प्रकाशन गरेको 'यौनिक तथा लैङ्गिक पहिचानका आधारमा हुने हिंसा र मानवअधिकारको उल्लघंन अन्त्यसम्बन्धी संयुक्त वक्तव्य'को पक्षमा उभिने दक्षिण एसियाली देश नेपाल मात्रै एउटा थियो । नेपालले यसलाई सार्वजनिकरूपमै स्वीकार गरेको थियो ।[२] त्यसैले नेपाल पूर्णरूपमा समावेशीकरणको सिद्धान्तलाई स्वीकार गर्न र कार्यान्वयन गर्नै पर्ने बाध्य छ । यद्यपि, नेपालको अहिलेसम्मको परिवेशलाई हेर्ने हो भने संवैधानिक र राजनीतिकरूपमा राज्यले समावेशीकरणको सिद्धान्तलाई स्वीकार गरेको छ तर ती प्रावधानको प्रभावकारी कार्यान्वयन भने हुन सकेको छैन ।

full proportional electoral system with a reservation provision for the gender and sexual minority community. Similarly, Naya Shakti Party, in its manifesto for the 2017 local elections, included special programs for the economic and social development of this community. Similarly, some parties have attempted to include persons from this community in their party. Most notably, Sunil Babu Pant became a member of the former Constituent Assembly on behalf of the NCP. To date, Pant is the only representative from the LGBTQI+ community to rise to such a political level.

Therefore, while political parties mention persons from this community in their political declarations, their representation is still very largely ignored in the party structures. For example, the NC held its 14th convention in December 2021, where active membership was calculated at 852,711 persons. Out of this, 6,53,439 were men, 1,99,097 were women and only 176 were listed as 'others'. However, while this 'others' list indicates the gender and sexual minority community, their political representation remains invisible. While the NC has developed different 'clusters' to make its central committee more inclusive, including a 'minority community', it is unclear whether this also includes representation of the gender and sexual minorities. This may explain why their central committee lacks any representation from this community.

Although the CPN-UML mentioned, in its local election manifesto in 2017, that it will ensure the human rights of persons from this community, the party did not include this issue in its statutes or policies. Similarly, while the CPN-MC mentioned in its local election manifesto in 2017 that it will establish the rights of 'oppressed class' and 'minority' community, its stance in regard to LGBTQI+ community remains unclear. Likewise, while the JSP has covered issues of the community in the preamble to its constitution, its governing structures continue to lack the representation from this community. The BSP has 18 different departments in the party, out of which, the 'Rainbow department' focuses on the issues of gender and sexual minority communities.

Therefore, while some political parties have initiated some positive steps to address the political representation of this community, a majority of the parties have not prioritized the issue.

Issues of concern

The Constitution ensures proportional representation of all genders in all State bodies. However, from the perspective of the gender and sexual minority community, political parties continue to negate these provisions. Similarly, while the 2017 Local Government Elections Act provides 50 percent of all presidents

प्रमुख दलभित्र यौनिक तथा लैङ्गिकसमुदाय

निर्वाचन आयोगका अनुसार नेपालमा स्थानीय तह निर्वाचन २०७९ का लागि भनेर २०७८ फागुन १५ गतेसम्ममा १११ ओटा राजनीतिक दल दर्ता भएका छन् । तीमध्ये केही ठूला नेपाली कांग्रेस, नेकपा (एमाले), नेकपा(माओवादी-केन्द्र), नेकपा (एकीकृत समाजवादी), राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी(राप्रपा), जनता समाजवादी पार्टी(जसपा) लोकतान्त्रिक समाजवादी पार्टी(लोसपा), राष्ट्रिय जनमोर्चा, नेपाल मजदुर किसान पार्टीलगायतका राजनीतिक दलले यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यकलाई पार्टीकोविधान र चुनावी घोषणा-पत्रमा केही मात्रामा समेटेका छन् । जस्तै : वि.सं. २०७७ मा जनता समाजवादी पार्टी गठन भएको बेला जारी घोषणा-पत्रमा पार्टी पूर्ण समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीको पक्षमा रहेको उल्लेख गरेको थियो । उक्त घोाषण-पत्रमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायलाई आरक्षणको व्यवस्था गरिने उल्लेख छ । यसैगरी तत्कालीन नयाँ शक्ति पार्टीले वि.सं. २०७४ को स्थानीय तहको चुनावका लागि तयार पारेको घोषणा-पत्रमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि विशेष कार्यक्रम ल्याइने उल्लेख गरिएको थियो । केही राजनीतिक दलले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकलाई पार्टीमा समावेश गर्ने कोशिश गरेका छन् । उल्लेख्य कुरा के छ भने पहिलो संविधानसभामा नेकपा (संयुक्त) पार्टीबाट सुनिल बाबु पन्तले संविधानसभा सदस्यको रुपमा प्रतिनिधित्व गरेका थिए । पन्त राजनीतिकरुपमा उच्च अहोदामा पुग्न सफल एक मात्र लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायका प्रतिनिधि हुन् ।

त्यसकारण, राजनीतिक पार्टीहरुले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको रानजनीतिक प्रतिनिधित्व गराउने विषय उनीहरुको घोषणापत्रमा समावेश गरेको भए पनि व्यवहारमा ती पार्टीको संरचनामा यो समुदायलाई गम्भीररुपमा उपेक्षा रेको स्पष्ट देखिन्छ । उदाहरणका लागि २०७८ मा सम्पन्न नेपाली कांग्रेसको १४औं महाधिवेशन ८ लाख ५२ हजार ७ सय ११ जनालाई क्रियाशील सदस्यता दिएको थियो । तीमध्ये ६ लाख ५३ हजार ४ सय ३९ जना पुरुष र १ लाख ९९ हजार ९७ जना महिला साथै १७६ जना 'अन्य' सूचीमा वर्गीकृत गरिएको देखिन्छ । यद्यपि, 'अन्य' सूचीले लैङ्गिक तथा यौनिक भन्ने बुझाउने भए पनि पार्टीमा यो समुदायको प्रतिनिधित्व भने कहीँ पनि देखिँदैन । नेपाली कांग्रेसले केन्द्रिय समितिलाई समावेशी बनाउन विभिन्न 'क्लष्टर' छुट्याएको छ । तीमध्ये 'अल्पसंख्यक' समुदायको 'क्लष्टर' पनि समावेश गरिएको छ तर, यसको अर्थ ती सिटमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकसमुदायको प्रतिनिधित्व हुने सवाल भने स्पष्ट पारिएको छैन । यसले नेपाली कांग्रेसको केन्द्रिय समितिमा यो समुदायको प्रतिनिधित्व किन हुन सकेन भन्ने कारणको व्याख्या गर्छ ।

यद्यपि, नेकपा (एमाले)ले पनि २०७४ को स्थानीय तहको निर्वाचनको घोषणापत्रमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको मानवअधिकार सुनिश्चित गर्ने उल्लेख गरेको छ तर, उक्त पार्टीले यो सवाललाई विधान वा नीति कतै पनि समेटेको छैन । यसका साथै नेकपा (माओवादी-केन्द्र)ले पनि स्थानीय तह निर्वाचनको घोषणापत्रमा 'उत्पीडित वर्ग' र 'सीमान्तीकृत' समुदायको अधिकार स्थापित गर्ने विषय समावेश गरेको थियो । तर, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायलाई हेर्ने पार्टीको दृष्टिकोणमा स्पष्ट छैन । यसैगरी जनता संघीय समाजवादी पार्टीले विधानको प्रस्तावनामै यौनिक तथा लैङ्गिक समुदायको मुद्दालाई समेटेको छ । तर, पार्टी कमिटिमा कुनै पनि संरचनामा यो समुदायको प्रतिनिधित्व

or vice presidents, mayors or deputy mayors, and heads or deputy heads of district coordination committees to women, the Act ignores the representation of persons from the gender and sexual minorities community. While political parties have included this issue in election manifestos, they have not delivered on concrete policies to ensure the effective participation of the LGBTQI+ community within their respective party structures.

Likewise, although political parties have formed governments across all three tiers, they have neither included the representation of persons from the gender and sexual minority community and they do not appear to have included programs or policies to address their concerns. In the same way, although the principle of inclusion should be the basis of all appointments in all constitutional bodies, this has not been followed through, demonstrating the indifference of political parties towards this community. While political parties include issues affecting the gender and sexual minority community in their respective election manifestos, they do not give nominations to persons from this community as election candidates.

It is only when political parties own the issues affecting persons of gender and sexual minority that the LGBTQI+ community will see their multifaceted problems being properly addressed. That is why it is now more important than ever for political parties to adopt action plans relating to those issues affecting the gender and sexual minority communities.

Conclusion

Inclusion with proportional representation needs to be the 'backbone' of Nepal's democracy. Therefore, proportional representation for the gender and sexual minority communities - ranging from formation of political wings in political parties, to the formation of governments and political appointments - should be better ensured. Similarly, political parties should have a clear vision to address issues of this community and develop specific policies and plans to support the growth of their parties.

Citizenship is key to exercising political rights and is needed to be a member of a political party, voter or candidate in an election. To engage in politics with their gender identity, the LGBTQI+ community has been demanding citizenship on the basis of their gender and sexual identity. So, the Government needs to ensure and provide citizenship based on gender identity without any hassle, and that political parties need to have an action plan to resolve the challenges faced by this community.

गराएको छैन् । ती दलमध्ये विवेकशील साझा पार्टीले पार्टीभित्र विभिन्न विषयसँग सम्बन्धित १८ ओटा विभाग गठन गरेको छ । ती विभागमध्ये लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायलाई नै केन्द्रित गरेर 'इन्द्रेणी विभाग' पनि गठन छ ।

यसरी केही राजनीतिक पार्टीले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको राजनीतिक प्रतिनिधित्वका सवाललाई सम्बोधन गर्न केही साकारात्मक पहल गर्न खोजेको देखिए पनि अधिकांश पार्टीले यो मुद्दालाई सवाललाई गम्भीरतापूर्वक लिएको वा प्राथमिकतामा राखेको देखिँदैन ।

चिन्ताको विषय

नेपालको संविधानले राज्यको सबै लैङ्गिक पहिचान भएका समुदायको समानुपातिक समावेशी प्रतिनिधित्वको सुनिश्चित गरेको छ । तर, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको दृष्टिकोणबाट हेर्दा राजनीतिक दलहरूले यो संवैधानिक व्यवस्थालाई निरन्तर उपेक्षा गरेको देखिन्छ । यसैगरी स्थानीय तह निर्वाचन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष वा प्रमुख र उप-प्रमुख तथा जिल्ला समन्वयन समितिको प्रमुख र उप-प्रमुखमध्ये पचास प्रतिशत महिला हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ, तर लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको प्रतिनिधित्वलाई पूर्णरूपमा बेवास्ता गरेको छ । राजनीतिक पार्टीले यो मुद्दालाई निर्वाचनको घोषणापत्रमा समावेश गरेको भए पनि उनीहरूले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको पार्टी संरचनामा प्रभावकारी प्रतिनिधित्व गराउने सन्दर्भमा स्पष्ट दृष्टिकोण र नीति बनाउन सकेका छैनन् ।

यसैगरी राजनीतिक दलहरूले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा सरकार गठन गरेका छन् । तर, न त ती सरकारमा लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको प्रतिनिधित्व हुन सकेको छ न त उनीहरूका सवाललाई हल गर्ने कुनै नीति तथा कार्यक्रम नै बनेका छन् । यसैगरी ती सरकारले विभिन्न संवैधानिक निकायमा नियुक्ति गर्दा समावेशी सिद्धन्तको परिपालना गनुपर्ने थियो । तर, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको प्रतिनिधित्वका सन्दर्भमा राजनीतिक उदासिनता देखिएको छ वा समावेशी सिद्धान्तको पालना गरिएको छैन । राजनीतिक दलहरूले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायलाई प्रभाव पार्ने मुद्दा उनीहरूको निर्वाचन घोषणापत्रमा समावेश त गरेका छन् तर, यो समुदायका व्यक्तिलाई निर्वाचनमा उमेद्वारी समेत दिएका छैनन् ।

राजनीतिक पार्टीहरूले लैङ्गिक र लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको सवाललाई स्वामित्व लिएको अवस्थामा मात्रै यो समुदायले भोगिरहेका बहुआयमिक समस्या ठीक ढङ्गले समाधान हुन सक्छ । त्यसकारण लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायलाई प्रभाव पार्ने समस्या समाधानका लागि राजनीतिक पार्टीले छुट्टै कार्ययोजना नै बनाएर कार्यान्वयन गर्न अति आवश्यक छ ।

निष्कर्ष

समावेशी र समानुपातिक नेपालको लोकतन्त्रको मेरूदण्ड हो । त्यसकारण राजनीतिक दलको गठन, संगठन निर्माण वा सरकार गठनदेखि राजनीतिक नियुक्तिजस्ता सवालमा लैङ्गिक

Political parties should also bring in meaningful representation of the LGBTQI+ community and elevate their issues in their party statutes, in their policies and in their programs. After all, political intervention is urgently needed to create a more enabling atmosphere where this community can live with the same level of dignity as all other persons.

Endnotes

1. Conducted by the Blue Diamond Society and Williams Institute, University of California Los Angeles School of Law in 2015.
2. Surveying Nepal's Sexual and Gender Minorities: and Inclusive Approach. Blue Diamond Society and the School of Williams Institute. 2014.
3. Joint Stakeholder Submission for 3rd Universal Periodic Review of Nepal. Blue Diamond Society. 2007.
4. Communist Party of Nepal (United Marxist Leninist), Nepali Congress, Communist Party of Nepal (Maoist-Center), Communist Party of Nepal (Unified Socialist), Janata Samajwadi Party, Democratic Socialist Party, and Rastriya Prajantra Party.

तथा यौनिक अल्पसंख्यक समदायको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनुपर्छ । यसैगरी राजनीतिक पार्टीमा यो समुदायको सवाल सम्बोधन गर्ने स्पष्ट दृष्टिकोण हुनुपर्छ भने यो समुदायको राजनीतिक नेतृत्व निर्माण र विकासका लागि स्पष्ट नीति र कार्यक्रमको विकास गरिनुपर्छ ।

राजनीतिक पार्टीको सदस्य बन्न, मनदाता हुन वा निर्वाचनमा उमेद्वार बन्नेजस्ता राजनीतिक अधिकार अभ्यासका लागि नागरिकता अनिवार्य शर्त हो । लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायलाई लैङ्गिक पहिचानसहित राजनीतिमा सहभागी हुन यो समुदायले लैङ्गिक र यौनिक पहिचानसहितको नागरिकतका माग गर्दै आएका छन् । त्यसकारण सरकारले कुनै पनि बाधा–व्यवधानबिना उनीहरूको लैङ्गिक पहिचानका आधारमा नागरिकता पाउने कुरा सुनिश्चित गर्नुपर्छ र सोहीअनुरूप नागरिकता प्रदान गर्नुपर्छ । यसका साथै यो समुदायले भोगिरहेका समस्या समाधानका लागि राजनीतिक पार्टीहरूले स्पष्ट दृष्टिकोणसहितको कार्यायोजना बनाउनै पर्छ ।

राजनीतिक पार्टीहरूले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अर्थपूर्ण प्रतिनिधित्व गराउने व्यवस्था गर्नुपर्छ । यसका लागि पार्टीका दस्तावेज, नीति र कार्यक्रममा यो समुदायको मुद्दालाई गम्भीरतापूर्वक समावेश गर्नुपर्छ । अन्ततः यो समुदायका सबै व्यक्तिले अन्य समुदायका व्यक्ति सरह सहज रूपमा आत्मसम्मानपूर्ण जीवन बाँच्न पाउने वातावरण निर्माणका लागि अनिवार्यरूपमा राजनीतिक हस्तक्षेपको आवश्यकता छ ।

पाद टिप्पणी

१ ब्लू डायमण्ड सोसाइटी र विलियम्स इन्टिच्यूट । सन् २०१५ । सर्भेइङ नेपाल्स सेक्स्यूअल एण्ड जेण्डर माइनोरिटिज एण्ड इन्क्लूसिभ अप्रोच । काडमाडौं : ब्लू डायमण्ड सोसाइटी एण्ड द स्कूल अफ विलियम्स इनस्टिच्यूट, युनिभर्सिटी अफ क्लालिफोर्निया लस एन्जल्स स्कूल अफ ल ।

२ जोइन्ट स्टेकहोल्टर समिशन फर थर्ड युनिभर्सल पिरियोडिक रिभ्यू अफ नेपाल । ब्लू डायमण्ड सोसाइटी ।

Constitutional and Legal Rights of the LGBTQI+ Community in Nepal

■ Sujan Panta

Background

Although it is beholden on the Nepal state to provide constitutional and legal rights on the basis of the needs of all communities, there are additional challenges for persons from the LGBTQI+ community, which are not being discussed in the society. In particular, the identity and dignity of the community is not widely accepted and they are being denied the right to education, health, and employment. In terms of positive steps taken by the state, largely as a result of the LGBTQI+ movement, it has attempted to accept a separate gender identity. In 2012, the Ministry of Home Affairs issued a directive to issue citizenship certificates to people from this community, which had defined the community as 'female homosexual', 'male homosexual', 'third sex' and 'intersex' groups[1]. Similarly, the Supreme Court issued a judgement to provide persons from this community with citizenship as 'others' instead of either 'male' or 'female'. The Constitution includes concerns of this community in various sections, which have not been implemented in full.

International perspective

Nepal is a signatory to the UN Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, Convention on Elimination of All forms of Discrimination against Women, as well as several other international human rights related treaties. The issues of gender and sexual minorities were also raised during reviews of Universal Period Review (UPR) by the International Human Rights Council. In the second UPR Nepal had received 195 recommendations, in which 152 recommendations were accepted. Among these recommendations, seven related to sexual orientation and gender identity, including issues related to same-sex marriage, implementation of Supreme Court's judgements, citizenship rights and right to equality. Finally, the 'Jakarta

नेपालमा LGBTQI± समुदायको संवैधानिक तथा कानूनी अधिकार

■ सुजन पन्त

पृष्ठभूमि

सबै समुदायहरूको आवश्यकताको आधारमा नेपाली राज्यले संवैधानिक र कानूनी अधिकारहरु उपलब्ध गराउने जिम्मेवारी भएतापनि LGBTQI+ समुदायका व्यक्तिहरूको लागि थप चुनौतीहरू छन्, र यस्ता चुनौतीहरूलाई समाजमा छलफल हुने गरेको छैन । विशेषतः यस समुदायको पहिचान र आत्मसम्मानलाई व्यापकताकासाथ स्विकारिएको छैन र उनीहरूलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, र रोजगारको अधिकारबाट वञ्चित गरिएको छ । LGBTQI± समुदायको आन्दोलनको परिणाम स्वरूप राज्यले भिन्न लैंगिक पहिचानलाई स्विकार गर्ने सकरात्मक प्रयास गरेको छ । सन् २०१२ मा गृह मन्त्रालयले यस समुदायका व्यक्तिहरूलाई नागरिकता जारी गर्ने निर्देशन दिएको थियो, र यस निर्देशनले समुदायलाई 'महिला समलिंगी', 'पुरुष समलिंगी', 'तेस्रो लिंगी' र 'अन्तरक्षेदिय (intersex)' समूहको रूपमा परिभाषित गरेको थियो ।[१] यसैगरी, सर्वोच्च अदालतले यस समुदायका व्यक्तिलाई 'पुरुष' वा 'महिला'को सट्टा 'अन्य' उल्लेख गरी नागरिकता प्रदान गर्ने फैसला गरेको छ । संविधानले यस समुदायका सरोकारहरूलाई विभिन्न खण्डमा समावेश गरेको छ, तर यिनलाई पूर्ण रूपले कार्यान्वयन गरिएको छैन ।

अन्तर्राष्ट्रिय दृष्टिकोण

नेपाल मानवअधिकार सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघिय विश्वव्यापी घोषणापत्र, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अभिसन्धी, महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेदको अन्त्य सम्बन्धी महासन्धीका साथसाथै अन्य विभिन्न मानवअधिकार सम्बन्धीत अन्तर्राष्ट्रिय सन्धीहरूको पक्ष राष्ट्र हो । अन्तर्रराष्ट्रिय मानवअधिकार परिषदले गरेको नेपालको विश्वव्यापी आवधिक समिक्षा (UPR) को दौरानमा पनि यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकहरूको मुद्दाहरूको उठान गरिएको थियो । नेपालको दोस्रो (UPR)मा नेपाल सरकारलाई दिइएको १९५ सिफारिसहरूमध्ये १५२ सिफारिसहरूलाई सरकारले स्विकार गरेको थियो । स्विकार गरिएका यि सिफारिसहरु मध्ये सात सिफारिसहरु समलिंगी विवाह, सर्वोच्च अदालतका फैसलाहरु, नागरिकताको अधिकार र समानताको अधिकार सम्बन्धीत विषयहरु सहित यौनिक झुकाव (अभिमुखिकरण) र लैंगिक पहिचानसँग सम्बन्धीत थिए । अन्ततः सन् २०१७ नोभेम्बरमा अपनाइएको 'जकार्ता सिद्दान्त' अन्तर्रराष्ट्रिय मानवअधिकार सिद्दान्त हो । यस

Principle' is an international human rights principle, which was adopted in November, 2017. The principle states that sexual orientation and gender equality is integral to every citizen's dignity and humanity and must not be discriminated against. As a signatory, Nepal should now implement the principle in full, ensuring the rights of this community.

Constitutional provisions

The Constitution has for the first time provided protection to the LGBTQI+ community. Article 12 ensures the right to acquire citizenship in line with a person's gender identity. Article 18 ensures the right to equality, stating that all citizens are equal in law, mentioning specific provisions to protect, empower and develop persons from the gender and sexual minorities community. Likewise, Article 42 on the right to social justice states that persons from this community can partake in elections through the proportional representation system. In fact, Nepal is the only country in the region to include a constitutional provision on gender and sexual minorities.

Supreme Court rulings

The Supreme Court has delivered some key judgements on the rights of the LGBTQI+ community. For example, the Court has passed a directive stating that persons from this community should be entitled to equal rights as any other citizen. The judgement stated that laws that forbid persons from accessing their rights, including their gender identity, required reform[2]. The judgement ruled that the Government explore legalization of same sex marriage rights, which was consequently developed and submitted to the Government. The report stated that 'marriage is an independent relationship between two persons, and therefore, the State should recognize same-sex marriage'[3]. Although this was a historic judgement, the recommendation is yet to be effectively implemented. The Court's judgements, however, have played a positive role in taking forward the rights of gender and sexual minorities. Similarly, in 2013, a writ petition was filed at the Court against the Government demanding the issuance of passports that mention the third sex under gender, which resulted in a Court directive to the Government to issue passports based on gender identity[4]. On the basis of the citizenship and passport regulations amended for its effective implementation, the LGBTQI+ community can now access and receive their gender identity-based citizenship and passport.

The Supreme Court has ruled several times in favor of the gender and sexual minorities in the country. As examples, In 2012, a writ petition was filed in the Court against the Women's Commission demanding the legalization of same

सिद्दान्तले प्रत्येक नागरिकको आत्मसम्मान र मानवताको लागि यौनिक झुकाव र लैंगिक समानता महत्वपूर्ण पक्ष हो र यसको विरूद्द विभेद गरिएको हुनुहुँदैन भन्ने मान्यता राख्दछ । पक्ष राष्ट्रको हैसियतले नेपालले यस समुदायको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न जकार्ता सिद्दान्तको पूर्ण कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

संवैधानिक प्रावधानहरू

पहिलो पटक, संविधानले LGBTQI± समुदायको सुरक्षणको व्यवस्था गरेको छ । धारा १२ ले व्यक्तिको लैंगिक पहिचान अनुरूप नागरिकता प्राप्त गर्ने अधिकारको सुनिश्चितता गर्दछ । धारा १८ ले कानून समक्ष सबै नागरिकहरु समान हुन्छन् भन्ने उल्लेख गर्दै समानताको अधिकारको सुनिश्चितता गर्दै यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्तिहरूको संरक्षण, सशक्तिकरण र विकास गर्ने निश्चित प्रावधानहरूको पनि उल्लेख गरेको छ । त्यसैगरी, धारा ४२को सामाजिक न्यायको अधिकारलाई उल्लेख गर्दै यस समुदायका व्यक्तिहरूले निर्वाचनमा समानुपातिक प्रतिनिधित्व व्यवस्था अन्तर्गत भाग लिन पाउने भनेको छ । वास्तवमा, दक्षिण एशिया क्षेत्रमा, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकहरूको लागि संवैधानिक प्रावधान समावेश गर्ने नेपाल मात्र एक्लो देश हो ।

सर्वोच्च अदालतका फैसलाहरू

सर्वोच्च अदालतले LGBTQI± समुदायको अधिकार सम्बन्धी केही महत्वपूर्ण फैसलाहरु गरेको छ । उदाहरणको लागि, अदालतले यस समुदायका व्यक्तिहरूको अन्य नागरिकहरु सरह समान अधिकारको हकदार हुन्छन् भन्ने निर्देशन जारी गरेको छ । उक्त फैसलाले कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो लैंगिक पहिचान सहित अन्य अधिकारहरूको उपभोग गर्न बन्देज लगाउने कानूनहरूको संशोधन[२] गर्नुपर्दछ भन्नुकासाथै सरकारले समलिंगी वैवाहिक अधिकारलाई कानूनी मान्यता दिनको लागि निर्देशन दिएको परिणामस्वरूप उक्त विषयलाई विस्तार गरी सरकार समक्ष प्रतिवेदन प्रस्तुत गरियो । प्रतिवेदनले 'विवाह दुई व्यक्तिहरूबीचको स्वतन्त्र सम्बन्ध भएको हुनाले राज्यले समलिंगी विवाहलाई[३] मान्यता दिनुपर्दछ' भनेको छ । यो ऐतिहासिक फैसला भएतापनि यसलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न बाँकी नै छ । तरपनि, अदालतका फैसलाहरूले यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यकहरूको अधिकारलाई अगाडी लानको निमित्त सकरात्मक भूमिका खेलेको छ । यसैगरी, 'अन्य' उल्लेख गरी राहदानी प्राप्त गर्न पाउने दाबि गर्दै सन् २०१३ मा अदालतमा सरकार विरूद्ध दायर गरिएको रिटको परिणाम स्वरूप अदालतले सरकारलाई व्यक्तिको लैंगिक पहिचानको आधारमा[४] राहदानी जारी गर्ने निर्देश गरेको थियो । प्रभावकारी कार्यन्वयनको लागि नागरिकता र राहदानी सम्बन्धी संशोधन गरिएका नियमावलीको आधारमा LGBTQI+±समुदायले अब आफ्नो लैंगिक पहिचानमा आधारित नागरिकता र राहदानी प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।

सर्वोच्च अदालतले धेरै पटक देशका यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यकहरूको हकमा निर्णयहरु गरेको छ । केही उदाहरणहरुः महिला आयोग विरूद्ध सन् २०१२ मा अदालतमा दायर गरेको रिटले समलिंगी विवाहलाई[५] कानूनी मान्यता दिनुपर्ने माग गरेको छ । सन् २०१७ मा आवगमन विभागको विरूद्ध दायर गरिएको अर्को रिटले वैवाहिक प्रमाणपत्र भएका समलिंगी जोडीलाई वैवाहिक प्रवेशाज्ञा (भिषा) दिनुपर्ने माग गरेको छ । उल्लिखित पहिलो रिटमा, अदालतको फैसला LGBTQI± समुदायको हकमा भयो र यसले दुई व्यक्तिहरूबीचको

sex marriage[5]. Another writ petition was filed in 2017 against the Immigration Department demanding spousal visas for same sex couples possessing a marriage certificate. In the first case, the Court's verdict went in favor of the LGBTQI+ community and interpreted that relationship between two adults should be, as per law, also for persons from the gender and sexual minority community. In the second case, the Court stated that a relation between two adults is legal and that spousal visas should be given to same sex couples, similar to a heterosexual couple[6]. Therefore, one can acknowledge that the supreme justice body of Nepal has played a key role in establishing the rights of persons from the LGBTQI+ community.

Contradiction between rights, and its implementation

Nepal is seen as a 'LGBTQI+ friendly' country as it has enshrined rights in the Constitution for persons from this community. If the implementation of fundamental rights is achieved, this would contribute in the more effective implementation and protection of the rights of persons from this community. A positive atmosphere will further prevail if international commitments and Supreme Court verdicts regarding human rights are effectively implemented. While the Court issued a mandamus to the Government to issue citizenship with the gender identity 'others', the federal parliament continues to discuss the citizenship amendment bill, even today, with current draft provisions including a medical certificate for changing sex to obtain a gender identity-based citizenship. Such provisions should be removed and instead the District Administration Offices should be allowed to issue citizenship to persons from this community. As Article 18 of the Constitution provides citizens with the right to equality, and hence, has provisioned to formulate a special law for gender and sexual minorities, it is the Government's constitutional duty to amend such discriminatory laws and provisions forthwith.

After the promulgation of the Constitution, although the first federal parliament passed numerous pieces of legislation, no seriousity was shown in terms of ensuring the rights of persons from the gender and sexual minorities community. Election related acts are a good example in this respect. While the Constitution accepts the provision of inclusive and proportional representation of the LGBTQI+ community, to date, laws, policies and programs formulated by the State have ignored the representation of this community and hence, as a consequence, there has been no representation of persons from this community in any level of government and politics.

As an example, the 2021 National Census, conducted by the Central Bureau of Statistics, bracketed all persons from the LGBTQI+ community as 'others'

सम्बन्धलाई कानूनी रूपमा यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायका व्यक्तिहरूको लागि पनि लागु हुने गरी अर्थ्याइएको छ । दोस्रो रिटको सम्बन्धमा भने, अदालतले दुई वयस्कहरु बीचको सम्बन्ध कानूनी भएको र विपरित लिंगी[६] जोडी सरह समलिंगि जोडीलाई पनि वैवाहिक प्रवेशाज्ञा (भिषा) दिइनुपर्दछ भन्ने बतायो । तसर्थ, नेपालको सर्वोच्च न्यायिक अंगले LGBTQI+ समुदायका व्यक्तिहरूको अधिकारलाई स्थापित गर्नको लागि खेलेको प्रमुख भूमिकालाई स्विकार्न सकिन्छ ।

अधिकार र तिनका कार्यान्वयन बीचको अन्तरविरोध

नेपालको संविधानमा LGBTQI+ समुदायका व्यक्तिहरूको अधिकारलाई लिपिबद्द गरेको हुनाले नेपाललाई 'LGBTQI+मैत्री' देशको रूपमा हेरिन्छ । नैसर्गिक अधिकारलाई कार्यान्वयन गर्न सकेको खण्डमा यसले LGBTQI+ समुदायका व्यक्तिहरूको अधिकारको संरक्षण र प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनको लागि योगदान गर्नेछ । मानवअधिकार सम्बन्धी अन्तर्रराष्ट्रिय प्रतिवद्दता र सर्वोच्च अदालतका फैसलाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको खण्डमा सकरात्मक वातावरण हुनेछ । अदालतले सरकारलाई 'अन्य' उल्लेख गर्दै लैंगिक पहिचान सहितको नागरिकता दिन आदेश जारी गरेको भएतापनि संघिय संसदले नागरिकता संशोधन ऐनको विषयमा आजको मितिसम्म पनि निरन्तर छलफल गरिरहेको छ, र लैंगिकतामा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्नको लागि लिंग परिवर्तन गरेको प्रमाणित गर्नुपर्ने चिकित्सकको प्रमाणपत्र पेश गर्नुपर्ने सहित संशोधनका लागि प्रस्तावित प्रावधानहरु वर्तमान मस्यौदामा छन् । यस्ता प्रावधानहरूलाई हटाइनुपर्दछ र जिल्ला प्रशासन कार्यलयले यस समुदायका व्यक्तिहरूलाई नागरिकता जारी गर्न स्विकृति दिनुपर्दछ । संविधानको धारा १८ ले नागरिकलाई समानताको अधिकार प्रदान गरेको छ, र यसबाट यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यकहरूको लागि विशेष कानूनको प्रावधान राखेको छ, तसर्थ बिनाकुनै ढिलाई विभेदकारी कानूण र प्रावधानहरूको संशोधन गर्नु सरकारको संवैधानिक कर्तव्य हो ।

संविधान जारी भएपश्चात पहिलो संघिय सँसदले असंख्य कानूनहरूलाई पारित गरेपनि यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायका व्यक्तिहरूको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्ने विषयमा कुनै गम्भिरता देखिएको छैन । निर्वाचन सम्बन्धीत ऐनहरूले यस पक्षमा राम्रा उदाहरणहरु बनेका छन् । संविधानले LGBTQI+ समुदायको समावेशीता र समानुपातिक प्रतिनिधित्वका प्रावधानलाई स्विकार गरेतापनि हालको मितिसम्म राज्यबाट बनेका कानून, नीति र कार्यक्रमहरूले यस समुदायको प्रतिनिधित्वको विषयलाई नजरअन्दाज गरेको छ, जसको परिणाम स्वरूप सरकार र राजनीतिक क्षेत्रका सबै तहहरूमा यस समुदायको कुनै पनि किसिमको प्रतिनिधित्व छैन ।

उदाहरणको लागि, केन्द्रिय तथ्यांक विभागले सन् २०२१ मा गरेको राष्ट्रिय जनगणनाको लैंगिक खण्डमा LGBTQI+ समुदायका सबै व्यक्तिलाई 'अन्य' उल्लेख गरी राखिएको छ । त्यसैगरी, सुरक्षा निकाय, सार्वजनिक सेवा, र सरकारी कार्यलयहरु सबैले विभिन्न सिमान्तकृत समुदायका लागि आरक्षणको सुनिश्चितता गरेका छन् तर तिनमा पनि LGBTQI+ समुदायलाई समावेश गरिएको छैन । यसका साथै, अदालतले समलिंगी सम्बन्धलाई मान्यता दिने आदेश दिएतापनि मुलुकी ऐनमा त्यसलाई समावेश गरिएको छैन र यो अदालतको फैसलाका साथै संविधानको धारा १८ दुवैको विपरित छ ।

in the gender section. Similarly, while security agencies, public services, and government offices have all ensured reservations for different marginalized communities, this does not include the LGBTQI+ community. Additionally, the Court's order to recognize same-sex unions has not been included in the Civil Code, contradicting the judgement as well as Article 18 in the Constitution.

As persons from the gender and sexual minority community are unable to acquire citizenship in line with their gender identity, they have also been denied their human rights in relation to education, health, employment and politics. The 2017 National Panel (Code) Act states that 'if a man has sexual intercourse with a woman without her consent, or with a girl child below 18 years of age, even with her consent, the man shall be considered to commit rape'. This language clearly neglects the gender and sexual minority, who continue to be raped. As a result, legal compensation cannot be sought by the LGBTQI+ individuals, in case they are subjected to instances of sexual violence, and/or mental and physical torture. So, as the Government ignores the concerns of this community, persons from this community are denied of their constitutional and legal rights.

Conclusion

Although Nepal is the first and, so far, the only nation in the region to constitutionally ensure the rights of the LGBTQI+ community, current discriminatory legislation needs to be amended to further create an enabling environment for persons from this community to freely exercise their fundamental rights without barriers or restrictions. Based on demands from its citizens (women, Madhesi and persons from LGBTQI+ communities), the Government has tabled an amendment to the Citizenship Act, within which the discriminatory provisions needs to be removed and replaced with a provision that is more appropriate to these different groups.

The Civil Code's provision to recognize marriage between a man and a woman, also needs to be amended to pave the way for 'same sex marriage'. Additionally, the provision of proportional representation in the electoral law, also needs to be implemented as enshrined in the Constitution, while quotas should also be allocated in various security and governmental institutions.

Persons from different gender and sexual minorities are compelled to face multiple forms of discrimination, with cases of being removed from school to hate speech, physical torture, and denial of employment still prevalent. Therefore, to fully ensure the constitutional and legal rights of persons from the gender and sexual minorities community, all outstanding constitutional and legal provisions need to be implemented with full force.

यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्तिहरूले आफ्नो लैंगिक पहिचान अनुरूपको नागरिकता प्राप्त गर्न नसकिरहेको अवस्थाले उनीहरूलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार र राजनीति सँग सम्बन्धीत मानवअधिकारहरूबाट पनि वञ्चित गराएको छ । सन् २०१७ मुलुकी अपराध संहिका ऐन National Panel (Code) Act अनुसार 'कसैले कुनै महिलालाई निजको मञ्जुरी नलिई करणी गरेमा वा मञ्जुरी लिएर भएपनि अठार वर्षभन्दा कम उमेरको कुनै बालिकालाई करणी गरेमा निजले त्यस्तो महिला वा बालिकालाई जबरजस्ती करणी गरेको मानिन्छ' । यस भाषाले स्पष्टसँग बलात्कार भइरहने यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यकलाई नजरअन्दाज गरेको छ । परिणाम स्वरूप, LGBTQI+ व्यक्तिहरूले आफू विरुद्ध यौन हिंसा, र/वा मानसिक तथा शारीरिक यातनाका घटनाहरु घट्दा तिनको कानूनी क्षतिपूर्ती प्राप्त गर्न सक्दैनन्, खोज्न सक्दैनन् । यसरी, सरकारले यस समुदायका सरोकारहरूलाई बेवास्ता गरेको हुनाले यस समुदायका व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको संवैधानिक र कानूनी अधिकारहरूबाट वञ्चित गराइएको छ ।

निष्कर्ष

हालको मितिसम्म यस दक्षिण एशियाली क्षेत्रमा LGBTQI+ समुदायका अधिकारहरूलाई संवैधानिक रूपमा सुनिश्चित गर्ने पहिलो र एकमात्र देश नेपाल हो, तरपनि यस समुदायका व्यक्तिहरूले स्वतन्त्रतापूर्वक कुनै पनि बाधा वा सिमितता बिना आफ्नो नैसर्गिक अधिकारको अभ्यास गर्न पाउन् भन्नको लागि सशक्त वातावरणको सिर्जना गर्नुपर्ने हुन्छ, र यसको लागि वर्तमान विभेदकारी कानूलाई संशोधन गर्नु आवश्यक छ । आफ्ना नागरिकहरु (महिला, मधेशी र LGBTQI+ समुदाय) को माग बमोजिम सरकारले नागरिकता सम्बन्धी ऐनको संशोधनलाई प्रस्ताव गरेको छ तर त्यसमा रहेका विभेदकारी प्रावधानहरूलाई हटाउन आवश्यक हुनुकासाथै तिनलाई यि विभिन्न समूहलाई उचित हुने प्रावधानहरु राखिनुपर्दछ्

मुलुकी ऐनका प्रावधानले पुरूष र महिलाबीचको विवाहलाई मान्यता दिएको छ तर 'समिलिंगी विवाह'को लागि पनि अब बाटो खोल्ने संशोधन हुनु आवश्यक छ । यसैगरी, निर्वाचन ऐनमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वको प्रावधानलाई पनि संविधानमा लिपिबद्द भए अनुरूप कार्यान्यवयन गर्नुपर्ने आवश्यकताका साथै विभिन्न सुरक्षा र सरकारी सँस्थाहरूमा कोटाको व्यवस्था तोकिएको हुनुपर्दछ ।

भिन्न यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायका व्यक्तिहरूलाई बहुल विभेदका स्वरूपहरु सामना गर्न बाध्य बनाइएको छ, जस्तै, उनीहरूलाई विधालयबाट हटाइने देखी लिएर उनीहरु विरुद्ध घृणाको भाषा प्रयोग हुने, शारीरिक यातना दिने, र रोजगारीबाट वञ्चित गर्ने, आदि कार्यहरु अझै पनि व्याप्त छ । त्यसैले यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायका व्यक्तिहरूको संवैधानिक र कानूनी अधिकारको पूर्ण सुनिश्चितता गर्नको लागि विधमान सबै संवैधानिक तथा कानूनी प्रावधानहरूलाई जोडदार कार्यान्वयन हुनु आवश्यक छ ।

Endnotes

1. Clause 2 of the directive issued by the Ministry of Home Affairs in 2012 has defined this community accordingly.
2. Nepal Law Commission, Issue 4, Decision Number 7958, 2007, Kathmandu.
3. National Human Rights Commission, Study Report on the status of Human Rights of Gender and Sexual Minorities in Nepal, 2021. Lalitpur.
4. Nepal Law Commission, Issue 8, Decision Number 9048, 2013. Kathmandu.
5. Nepal Law Commission, Issue 1, Decision Number 8945, 2012. Kathmandu.
6. Nepal Law Commission, Issue 12, Decision Number 9921, 2017. Kathmandu.

पाद टिप्पणी

1. Clause 2 of the directive issued by the Ministry of Home Affairs in 2012 has defined this community accordingly.
2. Nepal Law Commission, Issue 4, Decision Number 7958, 2007, Kathmandu.
3. National Human Rights Commission, Study Report on the status of Human Rights of Gender and Sexual Minorities in Nepal, 2021. Lalitpur.
4. Nepal Law Commission, Issue 8, Decision Number 9048, 2013. Kathmandu.
5. Nepal Law Commission, Issue 1, Decision Number 8945, 2012. Kathmandu.
6. Nepal Law Commission, Issue 12, Decision Number 9921, 2017. Kathmandu.

'Queer Politics' and its significance in Nepal

■ Gauri Nepali

Introduction

Sexual and gender minorities community politics or 'queer politics' is mainly not politics of ideology but rather politics of identity. This looks at gender and sexuality issues not only from a pre-defined concept of the opposite sex, but also requests to come out of such gender identity concepts and norms, and to view it from a different ideology. The need and significance of 'queer politics' means pressuring the Government to properly address the issue of sexual orientation and gender identity, and to also establish social acceptance for such diversity issues. In short, 'queer politics' is about supporting various sexual and gender identities, as well as their struggles to better establish their right to live with dignity.

Internationally, rights activists raised the issue of queer community in the 18th century. Yet, most consider that the concept of 'queer politics' only began, in a systematic manner, on June 28, 1969 in New York as a result of the 'Stonewall Revolt' where queer independence had been strongly raised. Along with this, the Gay Liberation Front was established, which, in 1972, transitioned into the Gay Activist Alliance, which asserted the rights of queer persons particularly in regard to their liberty and legal rights. This led to a campaign in the US, which began to exude internationally influence. As a result of this, the 'queer identity' campaign started to accelerate around 1990. In this way, the campaign was becoming universal and began to raise the issues of the queer community relating to their rights for political representation in Government bodies, legal right to matrimony, right to family and adoption of children, rights to social security and health care, and so on. It is because of these campaigns that many countries in the world have accepted the existence of queer persons in at least one form or another.

'क्विर राजनीति' र नेपालमा यसको महत्त्व

■ गौरी नेपाली

पृष्ठभूमी

यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक समुदायको राजनीति वा 'क्विर राजनीति' सैद्धान्तिक विचारधाराको राजनीति नभई पहिचानको राजनीति हो । यसले विपरित लिंगी सम्बन्धी परिभाषाको पूर्वसोच अनुसार मात्र यौनिकता र लैंगिकतालाई हेर्दैन, बरु, लैंगिक पहिचानका यस्ता अवधारणा र मान्यताबाट बाहिरिएर यिनलाई फरक विचारधाराबाट हेर्नको लागि अनुरोध गर्दछ । 'क्विर राजनीति'को आवश्यकता र महत्व भन्नाले सरकारलाई यौनिक अभीमुखीकरण (झुकाव) र लैंगिक पहिचानका विषयलाई उचित सम्बोधन गर्नको लागि दबाब दिनु हो, र यस्तो विविध विषयमा सामाजिक मान्यता स्थापित गर्नु हो । छोटकारीमा, 'क्विर राजनीति' भनेको विविध यौनिक तथा लैंगिक पहिचानहरूलाई सहयोग गर्नुकासाथै आत्मसम्मानकासाथ बाँच्न पाउने अधिकारलाई स्थापित गर्नको लागि उनीहरूले गरेका संघर्षलाई सहयोग गर्नु हो ।

अन्तरराष्ट्रिय रूपमा हेर्दा १८औं शताब्दीमा नै क्विर समुदायको विषयलाई अधिकारवादी अभियन्ताहरूले उठाएका थिए । तरपनि, धेरैजसोले 'क्विर राजनीति'को यस अवधारणालाई व्यवस्थित रूपमा क्विर स्वतन्त्रतालाई सशक्त रूपमा उठान गरेको 'स्टोनवाल विद्रोह'का नतिजाको रूपमा २७ जून १९६९ मा न्यू योर्क बाट शुरु भएको ठान्दछन् । यसका साथै, गे लिबरेशन फ्रन्टको स्थापना भयो, र सन् १९७२ मा यसको रूपान्तरण गे एक्टिभिष्ट एलायन्सको रूपमा भयो, र यसले क्विर व्यक्तिहरूको अधिकार, विशेषगरी आफ्नो स्वतन्त्रता र कानूनी अधिकारलाई स्थापित गर्यो । यसले गर्दा संयुक्त राज्य अमेरिकामा अभियानको शुरुवात गर्यो र यसले अन्तर्रराष्ट्रिय प्रभाव पार्न शुरु गर्यो । परिणाम स्वरूप, 'क्विर राजनीति'को अभियानले सन । १९९० तिर गति लिन थाल्यो । यसरी, यो अभियान विश्वव्यापी हुन थालेको थियो र सरकारी निकायहरूमा, राजनीतिक प्रतनिधित्व, वैधानिक कानूनी अधिकार, परिवारको अधिकार र धर्म बालबालिका राख्न पाउने अधिकार, सामाजिक सुरक्षा र स्वास्थ्य सेवाको अधिकार, इत्यादी विषयसँग सम्बन्धीत क्विर समुदायका मुद्दाहरूलाई उठाउन शुरु गर्यो । यस्ता अभियानहरूले गर्दा नै विश्वका धेरै देशहरूले, कम्तिमा पनि, क्विर व्यक्तिहरूको एक रूपको अस्तित्वलाई स्विकारेको छ ।

Queer politics in Nepal

The Gay[1] liberation movement started to have its influence in Nepal in 2001. Nepali society viewed the queer community with hatred and contempt, due to which persons from this community were not able to 'come out'. In such circumstances, this community organized itself under the leadership of Sunil Babu Pant. The Blue Diamond Society was established in 2001 with the overarching aim to better organize this community and conduct campaigns for the rights of persons from this community. At the time, there was no acceptance of a person's identity if they came from the sexual and gender minority. Therefore, at the beginning, Nepal's queer community got identified as 'third gender'. Although during the registration process of Blue Diamond Society, including 'third gender' as its target group was disallowed and the organization had to change its aim to 'work on male reproductive health'. This demonstrated society's and the Government's mindset towards persons from this community and the narrow mindedness in regard to the issues concerning gender.

Along with the establishment of the organization, connecting of individuals with characteristics of various sexualities and genders was accelerated and the community's identity was able to transform into 'homosexual third gender'. Issues of sexual and gender identity slowly started to be recognized as human rights, which led other organizations to work in this field. Additionally, intersex, transgender, and other communities began to conduct joint and separate social campaigns on the rights of the sexual and gender minority communities, which is gaining momentum in political campaigns. Post 2006, the campaign primarily focused on creating greater public awareness and establishing legal gender identity. However, along with debates about the importance of an inclusive democracy, issues related to representation within the government also came to light. Various pieces of analysis from organizations, actively engaged in this sector, also saw the need to develop a political agenda. Political parties, on the other hand, were not as considerate, since society had not easily accepted issues relating to diversity in regard to gender and sexual minorities. Yet, the Nepal Communist Party (United) chose Sunil Babu Pant from the LGBTQI+ community to be their Constituent Assembly member following the first constituent assembly election in 2008. This electoral success is viewed as a big achievement and pride by the community.

Less legal achievement, many practical obstacles: Gender identification on a legal basis

In 2007, the Supreme Court directed the Ministry of Home Affairs to issue citizenship indicating gender identity of the recipient. However, the Government

नेपालमा क्विर राजनीति

गे[1] लिबरेशन आन्दोलनको प्रभाव नेपालमा सन् २००१ मा देखिन शुरु भयो । नेपाली समाजले क्विर समुदायलाई घृणा र द्वेषका साथ हेर्ने गर्थ्यो जसले गर्दा यस समुदायका व्यक्तिहरु 'बाहिर आउन' असमर्थ थिए । यस्तो परिस्थितिमा, यस समुदायले आफूलाई सुनिल बाबु पन्तको नेतृत्वमा सँगठित गर्यो । निलहिरा समाजको स्थापना २००१ मा भएको थियो र यसको उद्देश्य भनेको यस समुदायलाई सँगठित गर्नु र यस समुदायका व्यक्तिहरुको अधिकारको निम्ति अभियान सञ्चालन गर्नुथियो । त्यस समयमा, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यकका व्यक्तिहरुलाई सार्वजनिक हुँदा उनीहरुको परिचयलाई स्विकार गरिंदैन थियो । त्यसैले, शुरुवाती रुपमा, नेपालका क्विर समुदायलाई आफूलाई 'तेस्रो लिंगी'को रुपमा पहिचान गरियो । निलहिरा समाजको दर्ता प्रक्रियाको दौरान, 'तेस्रो लिंगी'लाई सँस्थाको लक्षित समूहको रुपमा राख्न दिइएन जसले गर्दा सँस्थाले आफ्नो उक्त उद्देश्यलाई 'पूरुष प्रजनन स्वास्थ्यमा काम गर्ने' भनी परिवर्तन गर्नुपर्यो । यसले यस समुदायका व्यक्तिहरुप्रति समाज र सरकारको सोचलाई दर्शाउनुकासाथै लैंगिकता सम्बन्धी बुझाइमा रहेको संकिर्ण मानसिकतालाई पनि उजागर गर्यो ।

यस सँस्थाको स्थापना सँगसँगै, विभिन्न यौनिक र लैंगिक पहिचानका व्यक्तिहरुलाई सम्पर्कमा ल्याउने-जोड्ने कार्यमा तिव्रता आयो र समुदायको पहिचानलाई 'समलिंगी तेस्रो लिंग'मा रुपान्तरण गर्न सकियो । यौनिक र लैंगिक पहिचानका मुद्दालाई बिस्तारै मानवअधिकारको रुपमा मान्यता दिइन थालियो जसले गर्दा अन्य सँस्थाहरुले पनि यस क्षेत्रमा काम गर्न थाले । यसैगरी, इन्टरसेक्स, ट्रान्सजेण्डर, र अन्य समुदायहरुले यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायको अधिकार सम्बन्धी संयुक्त र एक्लाएक्लै रुपमा सामाजिक अभियानहरु सञ्चालन गर्न थाले, र यस विषयले राजनीतिक अभियानहरुमा पनि स्थान पाउन थालेको छ । सन् २००६ पश्चातको समयमा, अभियानले शुरुवातमा वृहत जनचेतना सिर्जना गर्ने र लैंगिक पहिचानलाई कानूनी रुपमा स्थापित गर्नको लागि केन्द्रित गर्यो । तथापी, समावेशी लोकतन्त्रको महत्व विषयमा बहस सँगसँगै सरकारमा प्रतिनिधित्व सम्बन्धी विषय पनि प्रकाशमा आयो । यस क्षेत्रसँग सक्रिय संलग्नता भएका सँस्थाहरुका विभिन्न विश्लेषणात्मक लेखहरुले पनि यि मुद्दालाई अब राजनीतिक मुद्दाको रुपमा विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता देखे । अर्कोतिर, समाजले यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यकहरु सम्बन्धी विविधतालाई सहजै स्विकार नगरेको हुँदा राजनीतिक दलहरु उतिसार्हो उदार थिएनन् । तरपनि, सन् २००८ को पहिलो संविधान सभाको चुनाव पश्चात नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत) ले LGBTQI+ समुदायबाट सुनिल बाबु पन्तलाई आफ्नो संविधान सभा सदस्य हुन रोज्यो । उनी यसरी निर्वाचित हुनुलाई समुदायले ठूलो प्राप्ती र गर्वको रुपमा लिन्छ ।

कानूनी उपलब्धी कम, धेरै व्यवहारी अडचनहरु: कानूनी आधारमा लैंगिक पहिचान

सन् २००६/७ मा, सर्वोच्च अदालतले गृह मन्त्रालयलाई प्रापकको लैंगिक पहिचान इंगित गर्दै नागरिकता जारी गर्ने आदेश दियो । तरपनि, सरकारले उक्त निर्देशनको करिब पाँच वर्ष यता मात्र यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायलाई नागरिकता जारी गर्न थाल्यो र त्यस समयमा पनि उनीहरुलाई 'अन्य'को वर्गिकृत गरेको थियो । अदालतको निर्देशन

started to issue citizenship to the sexual and gender minority community only some five years later and even then, citizenship would categorize them as 'other'. Even after the Court's directive and amendments in the regulations, members of the LGBTQI+ community are deprived from receiving citizenship. Similarly, persons who have received citizenship mentioning 'others' as their gender identity are unable to change their name as per their wish pertaining to their gender in citizenship registration. In 2017, the Court's verdict had allowed 'third gender' mentioned citizenship holders to change their names as per their wish. However, this is yet to be effectively implemented. Instead, a discriminatory bill, pending in the federal parliament, requires persons to submit a certified medical verification affirming their sex if they wish to obtain citizenship on the basis of their gender identity.

As citizenship does not reflect the true gender identity, individuals from the third-gender, transgender and intersex communities face difficulties in pursuing higher education, applying for public service jobs, including in the security forces, and are indirectly neglected by the public service commission. Thus, they are compelled to live with a false identity and will continue to do so until the issue of gender identity-based citizenship is resolved.

Based on the Supreme Court's directive in 2007, the Council of Ministers formed a committee in 2009, to study same sex marriage. In 2016, the committee recommended to the government to formulate a law that recognizes same sex marriage, which has not seen the light of day.

Article 12, 18 and 42 of the Constitution ensures the queer community's rights to live with dignity and the right to be represented in all State bodies. However, the law currently being discussed in the Parliament, aims at curtailing their very rights. So far, an ordinance on the amendment of The Citizenship Act, 2009, as well as other different laws on education, employment, and social security, have all been unable to ensure the rights of different sexual and gender identities. Put very simply, the rights of this community have not been established due to the discriminatory perspectives of policy makers, political parties and bureaucrats.

Elections: Free to vote but overlooked as candidates

One important feature of any democracy is that a citizen can vote in an election to elect representatives, or can participate as a candidate. The Constitution and legislative statute have given that right to all citizens, meaning the law has not prohibited anyone, including based on their gender identity, from being candidates or voters at elections. Yet, while the Constitution provides this community's proportional representation in all of the State bodies, their

र नियमावलीमा संशोधनका बावजुद, LGBTQI+ समुदायका सदस्यहरु नागरिकता प्राप्त गर्नबाट वञ्चित छन् । यसैगरी, आफ्नो लैंगिक पहिचानलाई 'अन्य' उल्लेख गरेर नागरिकता प्राप्त गरेकाहरूले पनि नागरिकतामा आफ्नो पुरानो नामलाई हालको लैंगिकता अनूरूप आफूले इच्छा गरेको नाममा परिवर्तन गर्न सकेका छैनन् । सन् २०१७ मा अदालतले नागरिकतामा 'अन्य' लेखिएका व्यक्तिहरूले आफ्नो पुरानो नामलाई लैंगिकता अनुरूपको इच्छाइएको नाममा परिवर्तन गरी नागरिकता लिन पाउने स्विकृति दिएको थियो । तथापी, यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन बाँकी नै छ । बरु, संघीय सँसदमा प्रस्तुत गरिएको विभेदकारी विधेयकले आफ्नो लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता प्राप्त गर्नको लागि आफूले लिंग परिवर्तन गरेको चिकित्सिय प्रमाण प्रस्तुत गर्नुपर्ने आवश्यकता दर्शाएको छ ।

नागरिकताले आफ्नो वास्तविक लैंगिक पहिचान नखुलाउने हुनाले तेस्रो-लिंग, ट्रान्सजेण्डर र इन्टरसेक्स समुदायका व्यक्तिहरूले उच्च शिक्षा हासिल गर्न, लोकसेवाको जागिर प्राप्त गर्न, सुरक्षा निकायमा जागिर खान समस्याहरु भोगिरहेका छन्, र लोकसेवा आयोगले अप्रत्यक्ष रूपमा उनीहरूलाई वेवास्ता गरिरहेको छ । यसरी, उनीहरूलाई झुठो पहिचान सहित जिउन बाध्य पारिएको छ र यस्तो स्थितिले लैंगिक पहिचानमा आधारित नागरिकताको मुद्दाको हल नभएसम्म निरन्तरता पाउनेछ ।

सन् २००७ मा सर्वोच्च अदालतको निर्देशनमा आधारित हुँदै मन्त्रि परिषदले २००९मा समलिंगि विवाहको विषयमा अध्ययन गर्नको लागि एक समितिको गठन गर्यो । सन् २०१६मा समितिले सरकारलाई समलिंगि विवाहलाई मान्यता दिने कानून बनाउनको लागि गरेको सिफारिस सम्बन्धी आजको दिनसम्म केही काम भएको छैन ।

संविधानका धारा १२, १८, र ४२ ले क्विर समुदायको आत्मसम्मानको अधिकारका साथै राज्यका सबै निकायहरूमा प्रतिनिधित्व हुन पाउने अधिकारको सुनिश्चितता गरेको छ । तथापी, वर्तमान समयमा बनिरहेको कानूनले उनीहरूका तिनै अधिकारहरूलाई कटौती गरिरहेको छ । हालसम्म, नागरिकता ऐन २००९ को संशोधन विधेयकका साथसाथै शिक्षा, रोजगार, र सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी विभिन्न अन्य कानूनहरु फरक यौनिक तथा लैंगिक पहिचानहरूको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न असफल भएका छन् । सामान्य शब्दमा भन्नुपर्दा, नीति निर्माणकर्ता, राजनीतिक दल र कर्मचारीतन्त्रका विभेदकारी दृष्टिकोणले गर्दा यस समुदायका अधिकारहरूलाई स्थापित गरिएको छैन ।

निर्वाचन: मत हाल्न स्वतन्त्र तर उम्मेदवारको रूपमा नजरअन्दाज

कुनै पनि लोकतन्त्रको महत्वपूर्ण चरित्र भनेको नागरिकलाई निर्वाचनका उम्मेदवारहरूबाट आफ्नो प्रतिनिधि निर्वाचित गर्नको लागि मतदान गर्न सक्दछन्, वा उम्मेदवारको रूपमा सहभागी हुन सक्दछन् । संविधान र विधायिका विधानले सबै नागरिकहरूलाई यो अधिकार प्रदान गरेको छ जसको अर्थ कानूनले लैंगिक पहिचान सहित सबै नागरिकहरूको पहिचानलाई, निर्वाचनमा उम्मेदवार वा मतदाता हुनबाट रोक्दैन । यसरी संविधानमा यस समुदायलाई राज्यका सबै निकायहरूमा समुदायको समानुपातिक प्रतिनिधित्वको प्रावधान भएतापनि उनीहरूको राजनीतिक प्रतिनिधित्वको स्थिति नराम्रो नै छ । यसरी प्रतिनिधित्व नहुनुको कारणहरु धेरै छन् ।

political representation remains poor. There are many reasons for this lack of representation.

The number of individuals who have received citizenship based on their gender identity are nominal. While voter's identity card is mandatory to vote, social discrimination and lack of political awareness has resulted in members of this community not being registered and hence, are not provided with voter ID cards. Therefore, persons from this community often are unable to exercise their democratic right to vote. On the other hand, while the Constitution has accepted the principle of inclusion, the Election Act does not provide a clear provision to ensure this. Similarly, political parties are not ready to accept or nominate persons from this community as candidates. These obstacles were also overlooked in the last local elections in 2017 where only two candidates in Rupandehi and Nawalparasi, stood as candidates.

The Constitution ensures the representation of different marginalized communities in parliament through the proportional representation system. Article 84 (2) states that political parties should provide a closed list of candidates to the Election Commission of Nepal (ECN) for proportional representation based on the population of women and designated different marginalized groups. However, persons from the gender and sexual minority communities are not included on this list. There is also no official data of the population of the LGBTQI+ community, which means they are unable to claim the proportional representation in the election and different State mechanisms. In 2017, the ECN declared that there were only 143 voters[2] from the 'third gender' and it has been further highlighted that, as of 20 December 2020, this number has increased to 172.

Significance of Queer Politics in Nepal

Internationally, the 'second wave' of feminism claimed that 'personal is political'. When viewed from this perspective, every personal experience is the outcome of politics because it relates to the direct influence of societal power relations. Sexuality and gender that was considered 'private' has now become a political issue. Therefore, from the perspective of persons from the gender and sexual minority communities remain compelled to live by the norms, values and rules of opposite sex-oriented persons. There are various questions raised regarding the concerns of gender and sexual minority communities. Their personal concerns are determined by the law, like who accepts their gender identity or who marries whom, who can inherit ancestral property, who can adopt children, who can build what kind of family structure, or who can get citizenship, are private issues. Therefore, private or individual rights is undeniably interconnected with

आफ्नो लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूको सँख्या एकदम न्युन छ । मत खसाल्नको लागि मतदाता परिचयपत्र अनिवार्य भएतापनि विभेद र राजनीतिक सचेतनाको अभावमा यस समुदायका सदस्यहरूले मतदाताको रूपमा आफूलाई दर्ता गरेका छैनन् जसले गर्दा उनीहरूलाई मतदाता परिचयपत्र दिइएको छैन । त्यसैले, यस समुदायका व्यक्तिहरूले मत खसाल्ने आफ्नो लोकतान्त्रिक अधिकारको अभ्यास गर्न पाएका छैनन् । एकातिर, संविधानले समावेशी सिद्दान्तलाई स्विकारेको छ तर निर्वाचन ऐनमा यसको सुनिश्चितता गर्ने कुनै स्पष्ट प्रावधान छैन । यसैगरी, राजनीतिक दलहरु पनि यस समुदायका व्यक्तिहरूलाई आफ्नो उम्मेदवार बनाउन तयार छैनन् । सन् २०१७ को स्थानिय निर्वाचनले यस्ता अड्चनहरूलाई नजरअन्दाज गरेको थियो र त्यस निर्वाचनमा रूपन्देहीका अनिक राना र नवलपरासीका गिता सैथवारले उम्मेदवारी दिनुभएको थियो ।

संविधानले समानुपातिक प्रतिनिधित्व व्यवस्था मार्फत संसदमा विभिन्न सिमान्तकृत समुदायहरूको प्रतिनिधित्वको सुनिश्चितता गर्दछ । धारा ८४(२) ले राजनीतिक दलहरूले नेपालको निर्वाचन आयोगमा महिला र विभिन्न सिमान्तकृत समुदायहरूको जनसँख्याको आधारमा प्रतिनिधित्वको लागि उम्मेदवारको बन्द सुची पठाउनुपर्ने प्रावधान राखेको छ । तर, उक्त सुचीमा यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायका व्यक्तिहरूलाई सम्मिलित गरिएको छैन । यसका साथै LGBTQI+ को आधिकारिक जनसँख्या पनि छैन जसले गर्दा उनीहरूले निर्वाचन वा राज्यका विभिन्न संयन्त्रहरूमा आफ्नो समानुपातिक प्रतिनिधित्वको दावी गर्न सक्दैनन् । सन् २०१७ मा निर्वाचन आयोगले 'तेस्रो लिंगी' मतदाता सँख्या १४३ मात्रै भएको घोषणा गर्यो र सन् २०२० डिसेम्बर २० सम्म उक्त सँख्या बढेर १७२ भएको प्रकाश पारिएको थियो ।

नेपालमा क्विर राजनीतिको महत्व

अन्तर्रराष्ट्रिय रूपमा फेमिनिजमको 'दोस्रो लहर'ले 'वैयक्तिक राजनीतिक हुन्छ' भन्ने दावी गर्यो । यसको अर्थ केही पनि गैरराजनीतिक हुँदैनन् अथवा सबैकुरा राजनीतिक हुन्छन् भन्नु हो । यस दृष्टिकोणबाट हेर्दा, सबै व्यक्तिगत अनुभवहरु राजनीतिक प्रतिफल हुन् किनकि सामाजिक शक्ति सम्बन्धमा यसको प्रत्यक्ष प्रभाव हुने विषयसँग यो सम्बन्धित छ । 'वैयक्तिक' मानिएको यौनिकता र लैंगिकता अब राजनीतिक विषय बनेको छ । त्यसैले, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायका व्यक्तिहरूको दृष्टिकोणबाट उनीहरु विपरित लिंगीय अवधारणाको मुल्य-मान्यता र नियम अनुरूप जिउन बाध्य छन् । यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायहरूका सरोकारहरूसँग सम्बन्धी उठान गरिएका प्रश्नहरु धेरै छन् । कसले उनीहरूको लैंगिक पहिचान स्विकार गर्छन् वा कसले को सँग विवाह गर्छ, कसले पुर्ख्यौली सम्पत्ति पाउनेछ, कसले धर्म बालबालिका राख्न पाउनेछन्, कसले कस्तो प्रकारको पारिवारक संरचना बनाउन पाउँछ, वा कसले नागरिकता पाउन सक्छ, जस्ता विषयहरु व्यक्तिगत विषय हुन्, तर यसलाई कानूनले निर्धारण गर्दछ । त्यसैले, वैयक्तिक वा व्यक्तिगत अधिकार राज्य र राजनीतिसँग निर्विवाद रूपले जोडिएको हुन्छ र यो नै सामाजिक-साँस्कृतिक रूपान्तरण र अधिकारको व्यापकताको मुख्य स्रोत हो । तसर्थ, आफ्नो अधिकार र राज्यका निकायहरूमा अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता गर्न, समुदायको विरूद्धको विभेदको अन्त्य गर्न, र समुदायले आफ्नो अधिकारको अभ्यास गर्न पाउने वातावरणको सिर्जना गर्न यस समुदायले राजनीतिक हस्तक्षेप र सहभागितालाई निर्देशित गर्नुपर्दछ ।

the State and politics, which is the main source for socio-cultural transformation and prevalence of rights. Hence, it is necessary for this community to channel political intervention and participation to ensure its rights and meaningful representation in State bodies, end discrimination against the community, and create an atmosphere where the LGBTQI+ community can exercise their rights.

Conclusion

There are on-going debates over queer politics in many countries, in relation to transgender, lesbian, gay, and bi-sexual politics. However, in Nepal, the debate remains at a level of citizenship, census, and marital laws. Nepal's political leadership has not been able to come out of the opposite sex/genderism established by the societal structure with a patriarchal mindset. The LGBTQI+ community and their issues are political, and they have been raising it politically. However, the politicians and decision-makers have not taken the issue under consideration or as a serious political agenda which needs to be addressed. Therefore, queer politics needs to be empowered even more so now, to further sensitize political parties, and to politically intervene on behalf of the LGBTQI+ community. Likewise, the community also needs to move forward through further formulation of strategies that will aim to strongly raise issues within the political sphere.

Endnotes

1 Until some decades later, the campaign started by sexual and gender minority community, defined 'gay' as lesbian, gay, transgender, including individuals who had various sexualities.

2 Republica. Third Gender Voters in 39 districts, 21 in Saptari. Aril 4. 2017. Kathmandu.

निष्कर्ष

धेरै देशहरुमा ट्रान्सजेन्डर, समलिंगि, गे, र बाईसेक्सुवल राजनीतिको सन्दर्भमा क्विर राजनीतिको विषयमा निरन्तर बहस भइरहेका छन् । नेपालमा भने यो बहस नागरिकता, जनगणना,र. वैवाहिक कानूनका विषयमा घुमिरहेको छ । नेपालको राजनीतिक नेतृत्व, पितृसत्तात्मक सोचको सामाजिक संरचनाले स्थापित गरेको विपरित लिंगिय/लैंगिकताबाट बाहिर आउन सकेको छैन । LGBTQI+ समुदाय र तिनका मुद्दाहरु राजनीतिक छन्, र तिनले यि सबलाई राजनीतिक रूपमा उठाइरहेका छन् । तथापी, राजनीतिक कर्मी र निर्णयकर्ताहरुले यि मुद्दामा विचार पुर्याएका छैनन् वा यसलाई सम्बोधन गरिनुपर्ने गम्भिर राजनीतिक मुद्दाको रुपमा लिएका छैनन् । त्यसैले, राजनीतिक दलहरुलाई थप संवेदनशिल बनाउन, र LGBTQI+ समुदायको हकमा राजनीतिक हस्तक्षेप गर्नको लागि क्विर राजनीतिलाई सशक्तिकरण गरिनु पर्ने आवश्यकता अझै बढि छ । त्यसैगरी, समुदायले पनि राजनीतिक वृत्तभित्र जोडका साथ मुद्दाहरु उठान गर्ने उद्देश्यकासाथ रणनीतिहरु तय गर्दै अगाडी बढ्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

पाद टिप्पणी

1 केही दशक यता, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदायले शुरु गरेका अभियानले विविध यौनिकता भएका व्यक्तिहरु समेतलाई समावेश गर्दै 'गे' को परिभाषामा लेस्बियन, गे, ट्रान्सजेन्डर सबैलाई समेटेको थियो ।

Sexual and Gender Minority: Local struggle for Identity and Rights

■ Kiran Thapa

Introduction

The LGBTQI+ community in Nepal have faced similar challenges and levels of discrimination. It is an unavoidable human rights issue that persons from this community are not accepted by society, while the Government does not seem to take this matter seriously. Persons from this community still cannot reveal their gender identity with their family or in society, which prevents them from exercising their fundamental rights. Furthermore, their voices have also been suppressed at the local level in comparison to city areas. Although, as a result of activism and advocacy initiated by this community in the urban areas, their voices are gradually starting to trickle down to government, the voices of grassroot level communities continue to be suppressed.

For the last two decades, due to continuous efforts made by the LGBTQI+ community, a few constitutional and legal rights have been established. In addition, the Supreme Court has also delivered verdicts that supported this community. However, members of this community who reside at the grassroot level do not understand and are not in a position to claim their rights because of the socio-cultural environment in which they live. That is why continued activism on the rights of the gender and sexual minorities community at the grassroots level is essential.

Local level campaigns

Many persons from the LGBTQI+ community choose not to disclose their gender identity due to societal pressure, and confusion in identifying themselves as they lack information and support of the local community. In this context, the local LGBTQI+ campaigns have tried to identify such persons, to bring them into the community and boost their confidentiality. These local campaigns have closely engaged with them to help them enjoy a dignified life.

यौनिक तथा लैंगिक अल्पसाख्यक: पहिचान र अधिकारको लागि स्थानिय संघर्ष

■ किरन थापा

पृष्ठभूमि

नेपालको LGBTQI+ समुदायले विभिन्न तहका विभेद र उस्तै प्रकारका चुनौतिहरूको सामना गरेको छ । यस समुदायका व्यक्तिहरूलाई समाजले नस्विकारेको विषय नजरअन्दाज गर्न नसकिने मानवअधिकारको विषय हो भने सरकारले पनि यस विषयलाई गम्भिरतापूर्वक लिएको देखिंदैन । यस समुदायका व्यक्तिहरूले अझै पनि आफ्नो परिवार र समाजको अगाडी आफ्नो लैंगिक पहिचान खुलाउन सक्दैनन् जसले गर्दा उनीहरूले आफ्नो नैसर्गिक अधिकारलाई पनि अभ्यास गर्न पाउँदैनन् । थप भन्नुपर्दा, उनीहरूका आवाजलाई शहरी क्षेत्रको तुलनामा स्थानिय तहमा पनि दबाइएको छ । यस समुदायले शहरी क्षेत्रहरूमा गरेको पैरवी र अभियानहरूले गर्दा उनीहरूको आवाजलाई बिस्तारै सरकार समक्ष पुग्न शुरु भएतापनि स्थानिय तहमा भएका यस्ता आवाजहरूलाई दबाउने कार्यमा निरन्तरता छ ।

पछिल्लो दुई दशकमा, LGBTQI+ समुदायको निरन्तर प्रयासले गर्दा केही संवैधानिक तथा कानूनी अधिकारहरु स्थापित भएको छ । साथै, सर्वोच्च अदालतले पनि यस समुदायको पक्षमा फैसलाहरु सुनाएको छ । तरपनि, स्थानिय तहमा बसोबास गर्ने यस समुदायका सदस्यहरूले आफ्नो अधिकारलाई बुझेका पनि छैनन् र आफूले जिउने सामाजिक-साँस्कृतिक वातावरणले गर्दा आफ्नो अधिकारको दावी गर्नसक्ने अवस्थामा पनि छैनन् । तसर्थ, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकका अधिकारहरूको निम्ति समुदायस्तरमा निरन्तर पैरवी अत्यावश्यक छ ।

स्थानिय तहका अभियानहरू

LGBTQI+ समुदायका धेरै व्यक्तिहरूले सामाजिक दबाबका कारण आफ्नो लैंगिक पहिचानलाई खुलाउन चाहँदैनन्, उनीहरूमा जानकारीको अभावले गर्दा आफूलाई कसरी परिचित गराउने भन्ने विषयमा पनि अन्यौलमा छन्, र उनीहरूलाई स्थानिय समुदायको सहयोग पनि छैन । यस्तो परिप्रेक्ष्यमा, स्थानिय LGBTQI+ अभियानहरूले यस्ता व्यक्तिहरूको पहिचान गर्नुकासाथै उनीहरूलाई समुदायमा जोड्ने-ल्याउने र उनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउने प्रयास गर्दछ । समुदाय स्तरका यस्ता अभियानहरूले उनिहरूलाई सम्मानजनक जिवन जिउनको लागि उनीहरूसँग नजिक रहेर सहयोग गर्दछन् ।

The LGBTQI+ community face multi-dimensional challenges that is taken as a pertinent policy agenda item in both national and local election campaigns. However, this community continues to face discrimination, especially in rural areas where they are compelled to face discrimination in the home, family, education, healthcare, etc. They are often abused and humiliated in the education system as they are unable to speak up and when they seek health services, they can be disrespected and verbally abused. In fact, many feel compelled to leave their homes or are disowned by their families, just because they are 'different'. In seeking employment and housing, while facing hatred and/or contempt, many are not aware of their rights in terms of the legal process. Often following the disclosure of their identity, they lose their jobs, and in some cases, are compelled to live with rape and robbery, resulting in further psychological problems. In such cases, local LGBTQI+ campaigns have raised voices against such discriminations.

The Constitution guarantees the rights of equality, gender identity-based citizenship, freedom, freedom of speech, among other things. In addition, Supreme Court verdicts on the right to citizenship, same-sex marriage, change of name and sex in identification documents, reiterated the rights of this community. However, the constitutional and legal provisions, and the Court verdicts have not been implemented effectively. Municipalities, who are responsible for providing the necessary documents to acquire citizenship, passports and other identification documents, along with politicians, are reluctant to implement the relevant constitutional and legal provisions. Thus, the LGBTQI+ community have been advocating for their fundamental rights to be fully implemented. The local campaigns initiated by this community have created pressure on municipalities to be more responsible and accountable on this issue.

Certainly, the voices of the LGBTQI+ community will remain unheard until the LGBTQI+ agenda is accepted by government and political parties. Therefore, representation at the political decision-making level is an absolute must. The Constitution ensures the right to proportional representation in the State machineries, including during the formation of policies for implementation. Thus, local LGBTQI+ campaigns are demanding representation in the policy making institutions, a point that was widely highlighted during the 2017 local elections.

Public discourse on the concerns of this community are organized in Kathmandu, and these programs have assisted in exerting pressure on political decision makers to formulate the necessary legislation, policies and programs. However, as the new federal system delegates responsibility to municipalities to address the needs of citizens, local campaigns are key in holding municipalities more accountable to the LGBTQI+ community.

LGBTQI+ समुदायले बहु-आयामिक चुनौतीहरूको सामान गर्दछ जुन दुवै राष्ट्रिय र स्थानिय निर्वाचन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको लागी महत्वपूर्ण नीतिगत मुद्दा हो । तरपनि, यस समुदायले निरन्तर रूपमा विभेद भोग्नुपर्छ, विशेष गरी ग्रामिण क्षेत्रतिर उनीहरु आफ्नै घर, परिवार, शैक्षिक, स्वास्थ्य सेवा, आदिमा विभेद भोग्न बाध्य छन् । उनीहरूलाई शैक्षिक व्यवस्थामा पनि प्राय:जसो दुर्व्यवहार र अपमान गरिन्छ किनकि उनीहरु बोल्न सक्दैनन्, र स्वास्थ्य सेवाहरु प्राप्त गर्न खोज्दा उनीहरूलाई सम्मान नगर्नुकासाथै मौखिक दुर्व्यवहार पनि गरिन्छ । वास्तवमा, 'फरक' भएकै कारणले गर्दा उनीहरु मध्ये कतिपयलाई कि त घरबाट निस्कन बाध्य पारिन्छ कि त उनका परिवारहरूले उनीहरूको परित्याग गर्दछन् । रोजगार र आवासको खोजी गर्दा उनीहरूले भोग्नुपर्ने घृणा र/अपहेलनाको अवस्थामा पनि उनीहरूलाई यसको विरूद्ध कानूनी प्रक्रियामा जानसक्ने आफ्नो अधिकार छ भन्ने जानकारी हुँदैन । प्राय: गरेर उनीहरूको पहिचान खुलेपछि उनीहरूले आफ्नो काम गुमाउँछन्, र केही घटनाहरूमा आफू विरूद्धको बलात्कार र डकैतीका अपराधहरूमा पनि मौनता साँधेर बाध्यताकासाथ बाँच्न लगाइन्छ जसले गर्दा उनीहरूमा मनोसामाजिक समस्याहरु देखापर्न थाल्छन् । यस्ता घटनाहरूमा स्थानिय LGBTQI+ अभियानहरूले यस्ता विभेदहरूको विरूद्ध आवाजहरु उठाउने गरेका छन् ।

संविधानले समानताको हक, लैंगिक पहिचानमा आधारित नागरिकता, स्वतन्त्रता, वाक स्वतन्त्रता, जस्ता विषयहरूलाई पनि सुनिश्चित गरेको छ । यसका साथै, सर्वोच्च अदालतले यस समुदायको नागरिकताको अधिकार, समलिंगी विवाह, पहिचान खुलाउने कागजातहरूमा आफ्नो नाम र लिंग परिवर्तन गर्न पाउने, जस्ता अधिकारहरूलाई पुन: जोड दिएको छ । तरपनि, संवैधानिक तथा कानूनी प्रावधानहरु, र अदालतका फैसलाहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिएको छैन । नागरिकता, राहदानी र पहिचान खुलाउने अन्य कागजपत्र तयार गरिदिने जिम्मेवारी भएको पालिका र राजनीतिक दलहरु पनि सान्दर्भिक संवैधानिक तथा कानूनी प्रावधानहरूलाई कार्यान्वयन गर्न हिचकिचाउँछन् । यसरी, LGBTQI+ समुदायले आफ्ना नैसर्गिक अधिकारको पूर्ण कार्यान्वयनको लागि पैरवी गरिरहेका छन् । यस समुदायले पहल गरेका स्थानिय अभियानहरूले यि विषयहरूमा पालिकाहरूलाई बढी जिम्मेवार र जवाफदेही हुन दबाब सिर्जना गरेको छ ।

सरकार र राजनीतिक दलहरूले LGBTQI+ मुद्दालाई स्विकार नगर्दासम्म LGBTQI+ समुदायका आवाजहरूलाई नसुनिने अवस्था रहिरहन्छ । त्यसैले, राजनीतिक निर्णायक तहमा प्रतिनिधित्व हुनु अत्यावश्यक छ । संविधानले कार्यान्वयनको लागि नीति तय गर्ने अवस्थाका साथै राज्य संयन्त्रहरूमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वको अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ । यसरी स्थानिय LGBTQI+ अभियानहरूले नीति निर्माण गर्ने सँस्थाहरूमा प्रतिनिधित्वको माग गरिरहेका छन् र उक्त विषयलाई २०१७ को स्थानिय निर्वाचनमा व्यापक रूपले उठाइएको थियो ।

यस समुदायका सरोकारका विषयहरूमा सार्वजनिक बहसहरु काठमाण्डौमा आयोजना गरिन्छ, र यस्ता कार्यक्रमहरूले राजनीतिक निर्णयकर्ताहरूलाई आवश्यक कानून, नीति र कार्यक्रमहरु तय गर्न दबाब सिर्जना गर्न सहयोग गर्दछ । तथापी, नयाँ संघिय व्यवस्थाले पालिकाहरूलाई नागरिकहरूको आवश्यकताको सम्बोधन गर्ने जिम्मेवारी दिएको हुनाले स्थानिय अभियानहरूले पालिकाहरूलाई LGBTQI+ समुदायप्रति थप जवाफदेही बनाउने महत्वपूर्ण कडी बनेको छ ।

As the LGBTQI+ community is also unable to use fully its political rights, owing to discrimination and lack of citizenship, they are unable to vote or to get nominated for election with their gender identity. A study committee, formed by the government after the Supreme Court verdict in 2007, recommended to the government to legalize same-sex marriage and adopt the required policy measures. This would pave way to establish rights to property, the right to adoption and confer citizenship to adopted children, which are all key agendas for this community. Yet, despite this, the Government has not implemented the recommendations.

Additionally, the human rights of this community continue to be violated with challenges still faced in terms of receiving appropriate legal redress. For example, the police administration appears not to understand the key concerns and issues facing this community, and provide only minimal support in delivering justice. Municipal authorities, law enforcement agencies, and political parties all need to be more aware of the human rights issues facing this community, and must act to protect and promote these rights. The various campaigns undertaken at the local level also try to raise these issues.

Campaign achievements

The campaigning of the LGBTQI+ community played a key role in establishing their constitutional and legal rights. The Constitution has ensured gender identity-based citizenship under article 12, and the right to equality for all citizen under article 18. The Supreme Court has delivered verdicts in various cases, including the legalization of same-sex unions, and directed the Government to introduce legislation that enable citizens to enjoy their basic rights based on their identity, including living together irrespective of sexuality and/or gender. This has enabled the implementation of provisions related to gender identity in citizenship and passports, where persons from the LGBTQI+ community can now be identified as 'others' under the gender section. In 2017, the Court also decided that a person can prefer to change sex and gender based on the individual's gender identity. Without doubt, the national campaign conducted by this community played a significant role in achieving these legal rights. Yet, to address the issue of discrimination, local awareness campaigns are an absolute must, as they could play a key role in establishing the fact that a person's sexual orientation can change, and to discriminate or inflict violence against them is a crime.

The LGBTQI+ community are continuously discriminated against due to their socio-economic condition, as most of them do not have a stable income. The local campaigns have tried to convince family members to create a more

नागरिकता नहुनु र विभेद भोग्नु जस्ता कारणले गर्दा LGBTQI+ समुदाय पनि आफ्नो राजनीतिक अधिकारलाई पूर्ण रूपले प्रयोग गर्न असफल छ, उनीहरु आफ्नो लैंगिक पहिचानको आधारमा निर्वाचनमा मत खसाल्न वा उम्मेदवार हुन असमर्थ छन् । सर्वोच्च अदालतले सन् २००७ मा गरेको फैसला पश्चात सरकारले गठन गरेको एक अध्ययन समितिले सरकारलाई समलिंगी विवाहलाई कानूनी मान्यता दिन र आवश्यक नीतिगत कदमहरु लिन सुझाव दिएको छ । यसले सम्पत्तिको अधिकार, धर्म बालबालिका राख्न पाउने अधिकार र आफ्नो धर्मबालबालिकालाई नागरिकता दिन पाउने अधिकार जस्ता यस समुदायका प्रमुख मुद्दाहरूलाई स्थापित गर्ने कार्यलाई अगाडी लान सक्छ । तरपनि, यि सबका वाबजुद सरकारले यस्ता सुझावको कार्यान्वयन गरको छैन ।

यसैगरी, यस समुदायका मानवअधिकारको हननको निरन्तर चुनौती उचित कानूनी उपचार प्राप्त गर्नसक्ने अवस्था नरहुन्जेलसम्म रहिरहन्छ । उदाहरणको लागि, प्रहरी प्रशासनले यस समुदायले भोग्नुपर्ने विषय र उनीहरूका प्रमुख सरोकारका विषयहरूलाई नबुझेको देखिन्छ, र उनीहरूलाई न्याय दिनुपर्ने अवस्थामा न्युनतम सहयोग मात्र उपलब्ध गराउँछ । पालिकाका अधिकारीहरु, कानून पालना गर्ने निकायहरु, र राजनीतिक दलहरु सबैले यस समुदायले भोग्नुपर्ने मानवअधिकारका विषयहरूको बारेमा थप सचेत हुनुपर्ने आवश्यकता छ, र तदरूकताकासाथ तिनका यस्ता अधिकारको संरक्षण र प्रबर्द्दन गर्नुपर्दछ । स्थानिय तहमा सञ्चालन गरिएका यस्ता विभिन्न अभियानहरूले पनि यि विषयहरूलाई उठाउनु पर्दछ ।

अभियानका उपलब्धीहरु

LGBTQI+ समुदायका अभियानले आफ्नो संवैधानिक तथा कानूनी अधिकारलाई स्थापित गर्न प्रमुख भूमिका खेलेको छ । संविधानले धारा १२ अन्तर्गत लैंगिक पहिचानमा आधारित नागरिकताको अधिकार, र धारा १८ अन्तर्गत सबै नागरिकको लागि समानताको अधिकारको सुनिश्चितता गरेको छ । सर्वोच्च अदालतले समलिंगी वैवाहिक सम्बन्ध समेत गरेर विभिन्न मुद्दाहरूमा फैसला गरेको छ, र सरकारलाई नागरिकहरूले आफ्नो पहिचानको आधारमा नैसर्गिक अधिकार उपभोग गर्नपाउने कानूनहरूलाई ल्याउनको लागि निर्देशन दिएको छ, र यस निर्देशनले आफ्नो यौनिकता र/वा लिंग जे भएतापनि उनीहरूले सँगै बस्न पाउनुपर्छ भन्ने मुद्दालाई पनि समेटेको छ । यसले LGBTQI+ समुदायले लैंगिक पहिचान अन्तर्गत अबदेखी आफूलाई 'अन्य'को रूपमा खुलाई लैंगिक पहिचानमा आधारित नागरिकता र राहदानी प्राप्त गर्ने सम्बन्धी प्रावधानहरूको कार्यन्वयन सम्भव बनाएको छ । सन् २०१७ मा, अदालतले कुनैपनि व्यक्तिले आफ्नो लैंगिक पहिचान अनुरूप आफ्नो लिंग र लैंगिकता परिवर्तन गर्न सक्दछ भन्ने निर्णय गर्यो । उक्त कानूनी अधिकार प्राप्त गर्नको लागि यस समुदायले सञ्चालन गरेको राष्ट्रिय अभियानले निसन्देह रूपमा ठुलो भूमिका खेलेको थियो । तरपनि, विभेदका विषयहरु सम्बोधन गर्नको लागि स्थानि जनचेतनामूलक अभियानहरु अपरिहार्य हुन् किनकि तिनले व्यक्तिको यौनिक झुकाव परिवर्तन हुन सक्दछ, र उनीहरु विरूद्ध विभेद वा हिंसा गर्नु अपराध हो भन्ने तथ्यलाई स्थापित गर्नको लागि प्रमुख भूमिका खेल्न सक्दछन् ।

LGBTQI+ समुदायको सामाजिक–आर्थिक अवस्थाका कारणले पनि उनीहरु विरूद्ध निरन्तर रूपमा विभेद भइरहेको छ; उनीहरु मध्ये अधिकांशको नियमित आम्दानी छैन । स्थानिय अभियानहरूले परिवारका सदस्यहरूलाई घरमा सकरात्मक वातावरण सिर्जना गर्नको लागी

conducive environment at home and have tried to further sensitize society on issues facing the LGBTQI+ community. As a result, some families have accepted the gender identity of their children or a family relative. In particular, local level campaigns have led municipalities in Bagmati Province to invite the LGBTQI+ community to meetings and programs while the Provincial Government's Ministry for Social Development and Hetauda Sub-Metropolitan City has also allocated public funds for this community.

Campaign challenges

As the understanding of municipalities and its citizens remain low on issues affecting the LGBTQI+ community, a great deal of reluctance is still seen in terms of implementing existing constitutional and legal provisions supporting individuals from this minority. While municipalities could also enact the necessary laws, policies, and regulations, the issue is still not prioritized. That is why the further political representation of persons from this community in public policy decision-making is essential. Again, the local level campaigns being organized by the LGBTQI+ community are helping to ensures the political representation of this community.

Elected representatives have falsely claimed to have understood the issues facing this community with campaign promises not being implemented. This explains in part why changing the attitudes and behavior of decision-makers on this matter is a difficult task. That is why a collective and constructive intervention is urgently required. Targeted programs initiated by municipalities can create new opportunities to strengthen the wellbeing of persons from this community. Moreover, the community continues to faces challenges in terms of creating a wider campaign in part because wider civil society has not always played a supportive role, which is so needed in order to attain their rights.

However, most of all, the main challenge has been attainment of gender identity-based citizenship. Even though the Supreme Court has delivered a directive to the government in favor of a person's right to obtain citizenship based on gender identity, only three persons from Makwanpur district of Bagmati Province have received citizenship papers with their gender mentioned as 'others'. The community continues to face challenges as municipalities feel reluctant in regard to providing a letter of recommendation to the local district administrative office. This demonstrates that changing the attitudes and behaviors of the authorities and political parties at the local level is a major problem.

राजी बनाउने प्रयास गरेका छन् र समाजलाई LGBTQI+ समुदायले भोग्ने विषयहरूमा थप संवेदनशील बनाउने प्रयास गरेका छन् । फलस्वरूप, केही परिवारहरूले आफ्ना बालबालिका वा परिवारका सदस्यको लैंगिक पहिचानलाई स्विकारेका छन् । विशेष गरी, स्थानिय तहका अभियानहरूले गर्दा बागमती प्रदेशका पालिकाहरूले आफ्ना बैठक र कार्यक्रमहरूमा LGBTQI+ समुदायलाई बोलाउन थालेका छन् भने प्रदेश सरकारको सामाजिक विकास मन्त्रालय र हेटौंडा उप-महापालिकाले यस समुदायको लागि सार्वजनिक कोषहरु पनि छुट्याएको छ ।

अभियानका चुनौतीहरू

LGBTQI+ समुदायलाई प्रभावित पार्ने विषयहरु बारे पालिका र यसका नागरिकहरूको बुझाइ कम भएको हुँदा यी अल्पसंख्यक सदस्यहरूलाई सहयोग गर्ने विधमान संवैधानिक तथा कानूनी प्रावधानहरूलाई कार्यान्वयन गर्ने विषयमा अहिले पनि ठूलै हिचकिचाहट देखिन्छ । पालिकाहरूले पनि आवश्यक कानून, नीति, नियमावलीहरु पारित गर्न सक्ने भएतापनि यस विषयलाई अझै प्राथमिकता दिइएको छैन । त्यसैले सार्वजनिक नीति निर्णय गर्ने भूमिकामा यस समुदायका व्यक्तिहरूको राजनीतिक प्रतिनिधित्व हुनु थप आवश्यक छ । फेरी भन्नुपर्दा, LGBTQI+ समुदायले सञ्चालन गरेका स्थानिय तहका अभियानहरूले उक्त समुदायको राजनीतिक प्रतिनिधित्वलाई सुनिश्चित गर्न सहयोग पुर्याइरहेको छ ।

निर्वाचित प्रतिनिधिहरूले यस समुदायले भोगेका विषयहरूको बारेमा जानकार भएको (बुझेको) झुठो दाबी गरेका छन् र चुनावी वाचाहरूलाई कार्यान्वयन गरेका छैनन् । यसबाट पनि यस विषयमा निर्णय कर्ताहरूको सोच र व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउनु कठिन कार्य हो भन्ने कुरालाई बताउँदछ । त्यसैले गर्दा सामुहिक र रचनात्मक हस्तक्षेपको टड्कारो आवश्यकता छ । पालिकाहरूले पहल गरेका लक्षित कार्यक्रमहरूले यस समुदायका व्यक्तिहरूको कल्याणकारी अवस्थालाई सुदृढ पार्नको लागि नयाँ अवसरहरूको सिर्जना गर्न सक्दछ । थप भन्नुपर्दा, LGBTQI+ को अधिकारहरु प्राप्त गर्नको लागि आवश्यक वृहत नागरिक समाजले सधैं सहयोगी भूमिका खासै नखेलेको हुनाले पनि वृहत अभियानको सिर्जना गर्न यस समुदायले निरन्तरताकासाथ चुनौतीहरूको सामान गरिरहेको छ ।

तथापी, सबैभन्दा बढी, प्रमुख चुनौती भनेको नै लैंगिक पहिचानमा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्नु भएको छ । सर्वोच्च अदालतले सरकारलाई व्यक्तिको लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता प्राप्त गर्ने अधिकारको पक्षमा निर्देशन दिएतापनि हालको मितिसम्म बागमती प्रदेशको मकवानपुर जिल्लाका तीन व्यक्तिहरूले मात्र नागरिकतामा लैंगिकतालाई 'अन्य' उल्लेख गर्दै आफ्नो नागरिकता प्राप्त गरेका छन् । पालिकाहरूले स्थानिय जिल्ला प्रशासन कार्यलयमा बुझाउनुपर्ने सिफारिस पत्र दिन हिचकिचाहट गर्ने हुनाले समुदाय समक्ष चुनौती अझै पनि छ । यसले पनि स्थानिय तहमा अधिकारीहरु र राजनीतिक दलहरूका सोच र व्यवहारमा परिवर्तन आउने विषय ठुलो समस्या हो भन्ने दर्शाएको छ ।

Right to Citizenship of the Sexual and Gender Minority

■ **Bhakti Shah (Milan)**

Background

Persons from gender and different sexual minorities in Nepal face multi-dimensional challenges in their daily lives, including obtaining citizenship on the basis of gender identity. A person without citizenship papers is denied all political, economic and social rights and public services. Without citizenship, a person cannot register on the voters' list and so will be denied the right to vote or be a candidate. In the same way, citizenship is mandatory to start a business, open a bank account, take loans and receive basic public services. Nepal's sexual and gender minority communities have been demanding citizenship based on gender identity for the past 15 years. In response, the Government has attempted to address the issue by beginning to issue citizenship mentioning 'others' to persons who have different sexual identity other than that of male and female. Yet, persons from this community are unable to easily obtain citizenship. On the one hand, their gender identity is not easily accepted by society while, on the other hand, the production of medical evidence to verify the person as someone with a different sexual identity is still mandatory. As a result of these complex requirements, persons from this community continue to face many obstacles. This article discusses some of these problems and attempts to provide some solutions.

Struggles related to citizenship rights

While the Constitution has secured the right to citizenship, gender identity relates only to male or female. Therefore, Nepal's sexual and gender minority community has been campaigning for their right to obtain citizenship on the basis of gender identity. As part of this process, the LGBTQI+ campaigner Sunil Babu Pant filed a case in 2007 with the Supreme Court demanding citizenship be given based on gender identity. In response, the Court issued a mandamus

यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकको नागरिकता सम्बन्धी अधिकार

■ **भक्ति शाह (मिलन)**

पृष्ठभूमि

नेपालका लैंगिक र विभिन्न यौनिक अल्पसंख्यक व्यक्तिहरूले लैंगिकतामा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्ने विषय सहित दैनिक रूपमा बहु-आयामिक चुनौतीहरूको सामना गर्नदछन् । नागरिकता नहुँदा व्यक्तिहरूले मतदाता सुचिमा दर्ता गर्न सक्दैनन् र मत खसाल्ने अधिकारको प्रयोग गर्न पाउँदैनन् वा निर्वाचनमा उम्मेदवार हुन पनि बन्न सक्दैनन् । त्यसैगरी, व्यापार शुरु गर्न, बैंक खाता खोल्न, ऋण लिन र आधारभूत सार्वजनिक सेवाहरु लिनको लागि पनि नागरिकता अनिवार्य छ । नेपालको यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक समुदायहरूले गत १५ वर्षदेखी लैंगिकतामा आधारित नागरिकताको माग गरिरहेका छन् । प्रतिउत्तरमा, सरकारले यस विषयको सम्बोधन गर्ने प्रयास स्वरूप महिला वा पूरूष बाहेकको भिन्न यौनिक पहिचान भएका व्यक्तिहरूको नागरिकतामा 'अन्य' उल्लेख गर्दै नागरिकता जारी गर्ने प्रयास गर्यो । तथापी, यस समुदायका व्यक्तिहरूले सहजै नागरिकता प्राप्त गर्न सक्दैनन् । एकातिर, उनीहरूको लैंगिक पहिचानलाई समाजले सहजै स्विकार गरेको छैन भने अर्कोतिर भिन्न यौनिक पहिचान भएका व्यक्तिहरूले चिकित्सकले प्रमाणित गरेको प्रमाणलाई अनिवार्य रूपमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने स्थिति छ । यस्ता जटिल पक्षहरूले गर्दा यस समुदायका व्यक्तिहरूले निरन्तर रूपमा धेरै अड्चनहरूको सामना गरिरहेका छन् । यस लेखले यस्ता केही समस्याहरूमा छलफल गर्ने र तिनका केही समाधान के हुन सक्दछन् भन्ने जानकारी दिने प्रयास गर्नेछ ।

नागरिकता सम्बन्धी संघर्ष

संविधानले नागरिकताको अधिकारलाई सुरक्षित गरेतापनि लैंगिक पहिचानले सिर्फ महिला वा पूरूषलाई मात्र ईंगित गर्दछ । त्यसैले गर्दा नेपालका यौनिक तथा लैंगिक समुदायले लैंगिकतामा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्ने आफ्नो अधिकारको लागि अभियानहरु सञ्चालन गरिरहेको छ । यस प्रक्रिया अनुसार, LGBTQI+ अभियन्ता सुनिल बाबु पन्तले सन् २००७ मा सर्वोच्च अदालतमा लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता दिनुपर्ने माग सहित मुद्दा दायर गर्नुभयो । प्रतिक्रिया स्वरूप, अदालतले सरकारलाई लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता जारी गर्ने परमादेश जारी गर्यो । सोही अनुरूप, गृह मन्त्रालयले आफ्ना मातहतका प्रशासनिक निकायहरूलाई 'महिला' वा 'पूरूष' को सट्टा 'अन्य' उल्लेख गर्दै नागरिकता दिने निर्देशन जारी गर्यो ।

order to the Government to issue citizenship on the basis of gender identity. Accordingly, the Ministry of Home Affairs instructed its administrative bodies to issue citizenship mentioning 'others' in place of 'male' or 'female'.

Similarly, the gender identity of some persons from the sexual and gender minority have been disclosed as either 'male' or 'female' in their citizenship registration but now want to assert a different name and gender identity in their citizenship. Therefore, in 2015, the Constituent Assembly member Sunil Babu Pant, the Blue Diamond Society's President Pinky Gurung and LGBTQI+ rights activist Anik Rana all filed a writ with the Court claiming their right to change their name and gender in regard to citizenship. According to the Court's verdict in 2017, persons from this community could change their citizenship to obtain one with the name and gender they wished. The Ministry of Home Affairs and District Administration Offices (DAO) were also directed to maintain an accurate description of members of this community coming forward to obtain citizenship. In this way, the Court's decision is an important verdict.

However, despite the Court's verdict, persons from this community still could not obtain citizenship easily. As such, they continued to campaign on the principle that their human rights needed to be enshrined in the Constitution. Sunil Babu Pant's election to the first Constituent Assembly led to an atmosphere in parliament where sexual and gender minority issues could be discussed. Consequently, as a result of these discussions, the 2015 Constitution established a provision to obtain citizenship based on gender identity. Based on this constitutional provision, in 2016, Yam Bahadur Rana, went to the DAO in Rupandehi demanding citizenship based on gender identity as Aanik Rana. However, the DAO requested a medical certificate as proof of the change of sex, which was difficult to provide as evidence. In response, Rana filed a writ in the Court demanding citizenship based on gender identity, which led the judge to rule in favor, issuing a verdict to provide a citizenship certificate based on a person's requested gender identity. This judgement made it easier for those from the sexual and gender minorities community to obtain citizenship mentioning themselves as 'others'.

Challenges in implementation

The Constitution has provided provisions to issue citizenship based on gender identity. Addtionally, the Court has also directed the Government to mention gender identity in the citizenship at the time of issuance. The Court's verdict states that previously acquired passports, citizenship and official documents can be amended with a new name and gender that a person presently identifies with. Yet, in practice, this verdict and the constitutional provision have not

त्यसैगरी, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकका केही व्यक्तिहरूले नागरिकताको लागि दर्ता गर्दा आफ्नो लैंगिक पहिचानलाई कि 'महिला' वा 'पूरूष'को रूपमा खुलाएका थिए । तर अब उनीहरु आफ्नो नागरिकतामा आफ्नो भिन्न नाम र लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता लिन चाहन्छन् । त्यसैले, सन् २०१५ मा, तत्कालिन संविधान सभा सदस्य सुनिल बाबु पन्त, निल हिरा समाजका अध्यक्ष पिंकी गुरुंग र LGBTQI+ अधिकारकर्मी अनिक रानाले आफूहरूले नागरिकतामा आफ्नो नाम र लिंग परिवर्तन गर्न पाउने अधिकारको दाबी गर्दै अदालतमा रिट दायर गर्नुभयो । सन् २०१७ को अदालती फैसला अनुसार यस समुदायका व्यक्तिहरूले उनीहरूले यस अघि प्राप्त गरेको नागरिकताको सट्टामा आफ्नो चाहना अनुरूपको नाम र लिंग उल्लेख गरिएको नागरिकता प्राप्त गर्न सक्ने भए । गृह मन्त्रालय र जिल्ला प्रशासन कार्यलयहरूलाई यस समुदायका सदस्यहरूले यसरी नागरिकता प्राप्त गर्न आउँदा सही विवरण राख्नको लागि निर्देशन दिइयो । यसरी, अदालतले महत्वपूर्ण फैसला गर्यो ।

तर अदालतको यस्तो फैसलाका वाबजुद पनि यस समुदायका व्यक्तिहरूले अझै पनि सहजै तरिकाले नागरिकता प्राप्त गर्न सकेनन् । तसर्थ, उनीहरूले संविधानमा आफ्ना मानवअधिकारलाई लिपिबद्द गर्नुपर्ने सिद्दान्तमा आधारित भएर आफ्नो अभियानलाई निरन्तरता दिए । पहिलो संविधानसभामा सुनिल बाबु पन्त निर्वाचित हुँदा सँसदमा यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यकका मुद्दाहरूमा छलफल हुने वातावरण बन्यो । यस्ता छलफलका परिणाम स्वरूप संविधान २०१५ले लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता प्राप्त गर्नसक्ने प्रावधान स्थापना गर्यो । उक्त संवैधानिक प्रावधानका अनुसार, सन् २०१६ मा याम बहादुर रानाले रूपन्देही जिल्ला प्रशासन कार्यलयमा आफ्नो पहिचान अनिक रानाको नाममा नागरिकताको माग गरे जुन लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकताको माग थियो । तथापी, जिल्ला प्रशासन कार्यलयले उहाँले लिंग परिवर्तन गरेको चिकित्सिय प्रमाण ल्याउनलाई अनुरोध गर्यो र यसरी प्रमाण पेश गर्नु कठिन थियो । प्रतिउत्तरमा रानाले अदालतमा लैंगिक पहिचानको आधारमा आफूले नागरिकता पाउनुपर्ने दाबि गर्दै रिट दायर गरे, र उक्त रिटमा अदालतले रानाको पक्षमा फैसला गर्दै कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो लैंगिक पहिचानको आधारमा माग गरे बमोजिमको नागरिकता जारी गर्ने फैसला गर्यो । यस फैसलाले गर्दा यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्तिहरूले आफूलाई 'अन्य' उल्लेख गर्दै नागरिकता प्राप्त गर्न सजिलो भयो ।

कार्यान्वयनमा चुनौतीहरु

संविधानले लैंगिक पहिचानमा आधारित नागरिकता जारी गर्नका लागी प्रावधानहरूको व्यवस्था गरेको छ । यसका साथै, अदालतले सरकारलाई नागरिकता जारी गर्दाको समयमा लैंगिक पहिचान उल्लेख गर्नुपर्ने निर्देशन पनि दिएको छ । कुनै पनि व्यक्तिले आफूले पहिले प्राप्त गरेको पासपोर्ट, नागरिकता र आधिकारिक कागजपत्रहरूमा उल्लेख भएको पहिचान (नाम र लिंग) लाई संशोधन गरी आफ्नो नयाँ पहिचानको (नाम, लिंग) ति सब कागजपत्रहरु लिन पाउने फैसलाले अदालत गरेको छ । तथापी, व्यवहारमा, यस फैसला र संवैधानिक प्रावधानको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको छैन । यसरी, यस समुदायका सदस्यहरूलाई आफ्नो लैंगिक पहिचानमा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्ने अधिकारबाट वञ्चित गरिएको छ ।

यदि राज्यले अदालतले गरेका फैसलाका कार्यान्वयन सहित विधमान सबै संवैधानिक र कानूनी प्रावधानहरु सबैलाई एकिकृत रूपमा ल्याएको अवस्थामा मात्र यस समुदायले

been implemented effectively. Hence, persons from this community have been deprived of their rights to acquire citizenship based on gender identity.

In reality, this community can only exercise their citizenship rights if all the available constitutional and legal provisions, including the implementation of the Court's decisions, are brought together by the State. If there are constitutional provisions to resolve these issues, it should also ensure provisions to legally enforce them. For example, Aanika Rana's gender identity, including name, are different in the educational certificate, citizenship and passport. Rana filed a writ in the Court to have the name and sex changed in those documents. However, while Court ruled in favor, the verdict is yet to be implemented. Similarly, when Angel Lama wished to change name, the ward chair did not provide a recommendation letter, but instead was offered citizenship if she chose to be identified as 'male'.

Such anecdotes show the discriminatory mindset of the state agencies against the gender and sexual minorities community. The state is responsible for implementing the constitutional and legal provisions, including court verdicts. The Constitution has ensured the right to citizenship based on gender identity while the Supreme Court has issued verdicts to formulate necessary policy measures and provide citizenship to this community based on the gender identity. Yet, the Government has not implemented the constitution and laws effectively.

Policy makers also seem reluctant to provide the right to citizenship based on gender identity. It is reflected in the draft citizenship ordinance, which is currently being discussed in the federal parliament. In the draft, it is proposed that persons from this community provide medical certification of changing sex to obtain citizenship based on their gender identity. However, it is impossible for every citizen to provide this document to obtain certification to acquire citizenship.

The Government is not prioritizing the issues facing this community nor is it being held to account in ensuring the right to citizenship for this community. The discriminatory mindset of policy makers adds to the already mounting difficulties being faced. Therefore, political parties and the law enforcement agencies must adopt a more sensitive and responsible attitude, ensuring right to citizenship for this community based on gender identity. Indeed, this community and the agencies of the state should have regular consultations while laws and policies facing this community are being drafted.

Conclusion

It is universally accepted that there are persons from the gender and sexual minority community in Nepal society. The community has continuously

नागरिकता सम्बन्धी आफ्नो अधिकारलाई अभ्यास गर्न पाउँछ । यस्ता मुद्दाहरूको हल गर्नको लागि भएका संवैधानिक प्रावधानहरूले त्यस्ता प्रावधानलाई कानूनी रूपमा लागु गर्ने सुनिश्चितता पनि गर्नुपर्दछ । उदाहरणको लागि, अनिक रानाको नाम र लैंगिक पहिचान उनका शैक्षिक कागजपत्र, नागरिकता र पासपोर्टमा फरक छ । रानाले अदालतमा ति कागजपत्रमा आफ्नो नाम र लिंग परिवर्तन गरी पाउँ भनी रिट दायर गरे । अदालतले उनको पक्षमा फैसला गरेतापनि उक्त फैसलाको कार्यान्वयन हुन अझै बाँकि छ । त्यसैगरी, एन्जेल लामाले आफ्नो नाम परिवर्तन गर्न खोज्दा वडा अध्यक्षले सिफारिस लेखिदिएनन्, बरु, उनलाई पूरुषको पहिचान स्विकारेको अवस्थामा नागरिकता दिने प्रस्ताव राखे ।

यस्ता वास्तविक घटनाहरूले यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक समुदाय विरुद्ध राज्यका निकायहरूको विभेदकारी सोचलाई दर्शाउँछ । अदालतका फैशला सहित संवैधानिक र कानूनी प्रावधानहरूको कार्यान्वयन गर्नको लागि राज्य जिम्मेवार हुन्छ । संविधानले लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता प्राप्त गर्ने अधिकारको सुनिश्चितता गरेको छ भने सर्वोच्च अदालतले यस समुदायले लैंगिक पहिचानको आधारमा नागरिकता पाउनको लागि आवश्यक नीतिगत कदमहरु बनाउनको लागि फैसला गरेको छ । तरपनि, सरकारले संविधान र कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरेको छैन ।

नीति निर्माणकर्ताहरूमा पनि लैंगिकतामा आधारित नागरिकता पाउने अधिकारको विषयमा हिचकिचाहट छ । यस हिचकिचाहटलाई हाल संघिय संसदमा छलफल भइरहेको नागरिकता संशोधन विधेयकको मस्यौदाले दर्शाएको छ । उक्त मस्यौदामा यस समुदायका व्यक्तिहरूले आफ्नो लैंगिकतामा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्नको लागि आफूले गरेको लिंग परिवर्तन प्रमाणित गर्ने चिकित्सकको प्रमाणपत्र प्रस्तुत गर्नुपर्ने प्रस्ताव राखिएको छ । प्रत्येक नागरिकलाई नागरिकता प्राप्त गर्नको लागि यस्ता कागजपत्र उपलब्ध गराउनु सम्भव हुँदैन ।

यस समुदायले सामना गर्ने मुद्दाहरूलाई सरकारले प्राथमिकतामा नराख्नुका साथै उक्त समुदायको नागरिकताको अधिकारको सुनिश्चितताको मुद्दामा सरकारलाई जवाफदेही पनि बनेको छैन । नीति निर्माणकर्ताहरूको विभेदकारी सोचले भोगिरहेको समस्याहरूमा थप समस्या भोग्ने कार्य गरेको छ । तसर्थ, राजनीतिक दलहरु र कानून परिपालन गर्ने निकायहरूले यस समुदायको लैंगिकतामा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै संवेदनशील र जिम्मेवार सोचलाई आत्मसात गरेको हुनुपर्दछ । वास्तवमा, यस समुदायले सामना गर्ने मुद्दासँग सम्बन्धीत कानून र नीतिहरु तयार हुँदै गर्दा, समुदाय र राज्यका निकायहरूले एक-आपससँग नियमित परामर्श वा संवाद गर्नुपर्दछ ।

निष्कर्ष

नेपाली समाजमा यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक समुदायका व्यक्तिहरु छन् भनेर विश्वव्यापी रूपमा नै स्विकारिएको विषय हो । यस समुदायले आफ्ना अधिकारको लागि निरन्तर रूपमा सञ्चालन गरेका अभियानहरूको प्रतिफल भनेको यौनिक तथा लैंगिक अल्पसंख्यक पहिचान संवैधानिक र कानूनी रूपमा स्थापित हुनु हो । तथापी, लैंगिकतामा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्न हुने कठिनाई उस्तै रहेको छ । तसर्थ, LGBTQI+ समुदायले लैंगिकतामा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्नको लागि एक विस्तृत कार्य योजना बनाएको हुनुपर्दछ ।

campaigned for its rights, which has resulted in the constitutional and legal establishment of a gender and sexual minorities identity. However, acquiring a citizenship based on gender identity remains difficult. Therefore, a comprehensive action plan must be developed by the LGBTQI+ community to obtain citizenship based on identity.

Nepal has adopted constitutional and legal provisions to ensure the right to equality and citizenship. Article 18 of the Constitution states that "no discrimination shall be done between male and female" while Article 10 (1) provides no deprivation of citizenship rights to any citizens and that all citizens are equal with the law providing equal protection. However, rights of this community, in regard to gender identity-based citizenship, have not been adequately addressed. In this way, the Government has an obligation in implementing these provisions.

A wider public awareness campaign on the rights of this community should also be conducted by the Government, political parties and civil society. Members of the LGBTQI+ must be aware of their rights, and must be able to claim citizenship based on gender identity. The various state mechanisms also must respect a citizen's right to citizenship based on gender identity. It is only then that this community can safely practice their political, economic, and social rights.

Over the years, the federal parliament has enacted and amended various law and policies, which affected the livelihood of this community, even though this community was rarely consulted when such laws were being formulated. In fact, the parliament's committee on state affairs and good governance even proposed an amendment to the citizenship ordinance in 2018, which was strongly against the citizenship rights of this community. This reaffirms the view that Nepal's policy makers remain unresponsive to the issues of the LGBTQI+ community. Decision makers in this country must consult with this community while formulating policies relevant to them.

To further the campaign on gender identity-based citizenship, debates, discussions and interactions needs to be continuous between political parties, persons from the gender and sexual minorities community and related stakeholders. While formulating policies, policy makers should also hold intensive consultations with this community. A collaborative and effective campaign needs continuation to ensure the right to citizenship for this community is resolved once and for all.

नेपालले नागरिकको समान अधिकार र नागरिकताको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नको लागि संवैधानिक र कानूनी प्रावधानहरूको व्यवस्था गरेको छ । संविधानको धारा १८ ले 'पूरूष र महिलाबीच कुनै पनि विभेद गरिने छैन' भनेको छ भने धारा १० (१) ले कुनै पनि नागरिकलाई नागरिकताको अधिकारबाट वञ्चित गरिने छैन भन्दछ र सबैलाई समान सुरक्षा प्रदान गर्दै कानूनका समक्ष सबै नागरिकरहू समान हुन् भन्दछ । तरपनि, यस समुदायका अधिकारहरु, विशेषतः लैंगिकतामा आधारित नागरिकताको मुद्दालाई उचित सम्बोधन गरिएको छैन । त्यसैले गर्दा, सरकारको दायित्व उल्लिखित प्रावधानहरूको कार्यान्वयन गर्नु हो ।

सरकार, राजनीतिक दल र नागरिक समाजले यस समुदायका अधिकार सम्बन्धी वृहत जनचेतनामूलक अभियान पनि सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

LGBTQI+ समुदाय पनि आफ्ना अधिकारको बारेमा सचेत हुनुपर्दछ, र लैंगिकतामा आधारित नागरिकताको दावी गर्न सक्षम हुनुपर्दछ । राज्यका विभिन्न संयन्त्रहरूले पनि नागरिकले लैंगिकतामा आधारित नागरिकता प्राप्त गर्ने अधिकारको सम्मान गर्नुपर्दछ । यसो भएमा मात्र यस समुदायले सुरक्षित रूपमा आफ्ना राजनीतिक, आर्थिक, र सामाजिक अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछन् ।

केही वर्ष यता, संघिय सरकारले विभिन्न कानून र नीतिहरूको बनाउने र संशोधन गरेको छ र त्यस्ता संशोधनले यस समुदायका जिविकापार्जनलाई प्रभावित पारेको छ जबकि उक्त संशोधनहरु गरिंदा यस समुदायसँग परामर्श विरलै गरिएको थियो । वास्तवमा, राज्य मामिला र सुशासन संसदिय समितिले नागरिकता विधेयक २०१८ मा संशोधनको प्रस्ताव गरेको थियो र उक्त प्रस्तावित संशोधन सशक्त ढंगले यस समुदायको नागरिकताको अधिकार विरूद्ध थियो । यस्ता कार्यले नेपालका नीति निर्माणकर्ताहरु LGBTQI+ समुदायका मुद्दाहरूमा उदासिन रहिरहेका छन् भन्ने विचारलाई पुष्टि गर्दछ । । यस देशका निर्णयकर्ताहरूले LGBTQI+ समुदायसँग सम्बन्धीत र सान्दर्भिक हुने नीतिहरु बनाउँदा उक्त समुदायसँग परामर्श गरेको हुनुपर्दछ ।

लैंगिकतामा आधारित नागरिकताको अभियानलाई अगाडी लानको लागि, राजनीतिक दल, यौनिक तथा लैंगिक अल्पसँख्यक समुदाय र सम्बन्धीत साझेदारहरूबीच निरन्तर रूपमा बहस, छलफल र अन्तरक्रियाको आवश्यकता छ । नीतिहरु बनाउँदाको समयमा, नीति निर्माणकर्ताहरूले यस समुदायसँग गहन र विस्तृत परामर्श गरेको हुनुपर्दछ । यस समुदायको नागरिकता सम्बन्धी अधिकारको सुनिश्चितता पूर्ण रूपमा गर्नको लागि समन्वयात्मक र प्रभावकारी अभियानलाई निरन्तरता दिनु आवश्यक छ ।

लेखकहरु

युवराज गौतम

युवराज गौतम पत्रकार हुनुहुन्छ । उहाँसँग पत्रकारिताको २० वर्ष लामो अनुभव छ । उहाँले प्रदेश १ को इलामबाट पत्रकारिता सुरु गर्नुभएको थियो । त्यसपति उहाँले काठमाडौंका विभिन्न मिडियामा आबद्ध भएर काम गरिरहनु भएको छ । उहाँले विशेषगरी सामाजिक,

सुजन पन्त

सुजन पन्त करिब एक दशकदेखि वकिलका रुपमा कार्यरत हुनुहुन्छ । यो अवधिमा उहाँले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको अधिकारका पक्षमा निरन्तर वकालत गर्दै आउनु भएको छ । यसका साथै उहाँले यौन क्षेत्रमा कार्यरत महिलाको अधिकार रक्षाका लागि पनि

गौरी नेपाली

गौरी नेपाली यौनिक तथा लैङ्गिक समुदाय, महिला र दलित समुदायको अधिकारका क्षेत्रमा क्रियाशील महिलावादी अभियान्ता हुनुहुन्छ । उहाँ बिगत एक दशकदेखि यौनिक तथा लैङ्गिक समुदायको अधिकारका साथै मानवधिकार, लैङ्गिक, यौनिकता र अन्य सिमान्तीकृत समुदायको

किरण थापा

बागमती प्रदेशमा रहेर लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अधिकारका पक्षमा वकालत गर्ने अधिकारकर्मी हुनुहुन्छ । उहाँ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदयको अधिकारका क्रियाशील संस्था “फ्रेण्डस् हेटौंडा”को संयोजक पनि हुनुहुन्छ ।

भक्ति शाह (मिलन)

लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको अधिकारका क्षेत्रमा क्रियाशील अधिकारकर्मी हुनुहुन्छ । बिगतमा करिब ८ वर्ष पत्रकारिता क्षेत्रमा संलग्न भक्ति अहिले लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको सवालमा क्रियाशील संस्था नीलहीरा

NDI Nepal
Continental Center, 4th Floor, Uttar Dhoka Sadak,
Gairidhara-2, Kathmandu

National Democratic Institute for International Affairs (NDI)
455 Massachusetts Avenue NW, 8th Floor, Washington DC 20001-2621